

Macedonian Studies Journal

Periodical of the Australian Institute of Macedonian Studies
Melbourne, Australia

2024 – Special Edition – Issue 3

Περιοδική Έκδοση Μακεδονικών Σπουδών

Publication Name: Macedonian Studies Journal

Copyright: Australian Institute of Macedonian Studies

Owner & Publisher: Australian Institute of Macedonian Studies
Melbourne, Victoria, Australia

Website: www.aims.edu.au

Email: info@aims.edu.au

Online ISSN: 2204-3128

Print ISSN 2204-311X

Year: 2024

Table of Contents

Board of Directors and Editorial Committee	4
Η Μάχη Του Φαρδύκαμπου – Μάρτιος 1943	7

Board of Directors and Editorial Committee

George Lioukas (Editor and IT Convenor), Anastasios M. Tamis (President), Christina Kotsifaki-Saris (Vice President) Panagiotis Gogidis (Secretary), Theofani Karabatsas (Chair), Anastasios Panagiotelis, Christina Despoteris, Makis Kasnaxis, Evan Binos (Treasurer), Terry Stavridis, Nikos Papakonstantinou, Dimitra Flessas and Vasilis Sarafidis.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

(του Γιώργου Λιούκα)

Η μάχη του Φαρδύκαμπο ήταν η πιο επιτυχημένη μάχη που κέρδισε η ελληνική αντίσταση κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αν ληφθεί υπόψη ο βαθμός στον οποίο οι Έλληνες μαχητές της αντίστασης ήταν λιγότεροι αριθμητικά από τη δύναμη πυρός του εχθρού και τον αριθμό των στρατιωτών.

Η επιτυχής έκβαση αυτής της μάχης αντήχησε σε όλο τον κόσμο ακόμη και μέχρι την Αυστραλία, όπως αναφέρθηκε από το Australian Army News την Τετάρτη 30 Ιουνίου 1943:

«ΜΑΧΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ – Το Ελληνικό Γραφείο Πληροφοριών στο Λονδίνο έχει λάβει αποστολές που αναφέρουν ότι μια τακτική μάχη διάρκειας 52 ωρών διεξήχθη πρόσφατα μεταξύ Ελλήνων πατριωτών και Ιταλών στρατιωτών κοντά στη Σιάτιστα στη δυτική Μακεδονία. Οι Ιταλοί υπέστησαν πολλές απώλειες».

Ως γεννημένος στην Αυστραλία Έλληνας με καταγωγή από τη Σιάτιστα, πάντα έβρισκα ενδιαφέρουσα την ιστορία αυτής της μάχης, καθώς την άκουγα να διηγείται πολλές φορές σε όλη μου τη ζωή οι γονείς, οι συγγενείς και οι φίλοι μου που κατάγονταν από τη Σιάτιστα και τις γύρω πόλεις και χωριά της περιοχής της Δυτικής Μακεδονίας. Ήταν ιστορίες αναμειγμένες με τραγωδία, ελπίδα και επιβίωση σε μια περίοδο αντιξοότητας.

Ο Δρ. Ιωάννης Σιάπαντας, ο συγγραφέας αυτής της αφήγησης της μάχης του Φαρδύκαμπο, μου είχε στείλει το πρωτότυπο βιβλίο από την Ελλάδα, προς τιμήν του αείμνηστου πατέρα μου, λίγο μετά την έκδοσή του το 2008. Ο Δρ. Σιάπαντας, αξιωματικός καριέρας του στρατού που εκπαιδεύτηκε ως αναισθησιολόγος, έγραψε αυτό το βιβλίο σε προσωπικό ύφος, εξιστορώντας την εμπειρία της οικογένειάς του, καθώς και μέσω έρευνας, συμπεριλαμβανομένων συνεντεύξεων που πραγματοποίησε με μερικούς από τους σημαντικότερους πρωταγωνιστές από την ελληνική πλευρά.

Βρήκα την ιστορία του Δρ. Σιάπαντα κάτι με το οποίο θα μπορούσα να ταυτιστώ, καθώς η οικογένειά μου, και οι οικογένειες πολλών άλλων Σιατιστών εκείνη την εποχή, είχαν βιώσει ένα παρόμοιο ταξίδι. Επιπλέον, ο παππούς μου από την πλευρά του πατέρα μου Γεώργιος Λιούκας, ο οποίος επίσης αναφέρεται σε αυτό το βιβλίο, ήταν στην αντιστασιακή επιτροπή της Σιάτιστας μαζί με τον πατέρα του συγγραφέα Γεώργιο Σιάπαντα, και άλλους πρώην στρατιωτικούς που είχαν στρατιωτική εμπειρία από προηγούμενους πολέμους, όπως ο Μικρασιατικός πόλεμος του 1919-1921.

Πρέπει να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η Ελλάδα ήταν βαθιά διαιρεμένη μεταξύ εθνικιστικών και κομμουνιστικών στοιχείων. Ένας από τους κύριους πρωταγωνιστές που απεικονίζονται σε αυτή την αφήγηση είναι ο Αλέξανδρος Ρόσιος, ο οποίος καταγόταν από τη Σιάτιστα και επίσης βασικό στέλεχος του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ) που είχε το ψευδώνυμο «Υψηλάντης» (αναφορά

σε ιστορικό πρόσωπο από την Ελληνική Επανάσταση του 1821). Το ΕΑΜ ήταν μια συμμαχία διαφόρων πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων που αγωνίστηκαν για την απελευθέρωση της Ελλάδας από την κατοχή του Άξονα. Ήταν το κύριο κίνημα της Ελληνικής Αντίστασης κατά τη διάρκεια της κατοχής της Ελλάδας και η κύρια κινητήρια δύναμή του ήταν το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ). Ο Ρόσιος ήταν μια αμφιλεγόμενη και διαβόητη προσωπικότητα που, μετά την κομμουνιστική ήττα στον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο (1946-1949), κατέφυγε στις κομμουνιστικές χώρες του Ανατολικού Μπλοκ. Επέστρεψε στην Ελλάδα το 1976 και εντάχθηκε στο ΠΑΣΟΚ (Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδας), υπηρετώντας υπό την κυβέρνηση του πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου. Δεδομένου ότι η Ελλάδα εκείνη την εποχή ήταν χωρισμένη σε αυτές τις πολιτικές παρατάξεις, η μάχη του Φαρδύκαμπου, ωστόσο, έδειξε πώς όλοι οι Έλληνες μπορούν να ενωθούν όταν αντιμετωπίζουν έναν κοινό εχθρό.

Πήρα το πρωτότυπο βιβλίο του Δρ. Σιάπαντα και το ψηφιοποίησα έτσι ώστε να είναι διαθέσιμο σε ένα ευρύτερο κοινό. Έχω επίσης δημιουργήσει μια άλλη έκδοση του βιβλίου στα αγγλικά.

Αφιερώνω αυτή την έκδοση του βιβλίου στη μνήμη του συγγραφέα αλλά και των κατοίκων της Σιάτιστας και των γύρω περιοχών της Δυτικής Μακεδονίας που έζησαν αυτή τη δύσκολη περίοδο.

Γιώργος Λιούκας

Μελβούρνη, Βικτώρια, Αυστραλία

Μάιος 2024

Η Μάχη Του Φαρδύκαμπου – Μάρτιος 1943

Δρ. Ιωάννης Σιάπαντας, Αναισθησιολόγος, Ταξίαρχος, Ε.Α

Σύνοψη

Η Μάχη του Φαρδύκαμπου ήταν η πιο επιτυχημένη μάχη που κέρδισε η ελληνική αντίσταση κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η μάχη έλαβε χώρα γύρω από την πόλη της Σιάτιστας στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας τον Μάρτιο του 1943. Αυτή η αφήγηση της μάχης είναι από ένα βιβλίο που εκδόθηκε αρχικά από τον συγγραφέα το 2008.

Λέξεις-κλειδιά: Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, 1943, Ελλάδα, Φαρδύκαμπος

Γενική Στρατιωτική Κατάσταση Στην Ευρώπη

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος άρχισε την 1^η Σεπτεμβρίου 1939, οπότε οι σιδηρόφρακτες στρατιές του Χίτλερ με αιχμή τις 6 τεθωρακισμένες μεραρχίες («πάντσερ ντιβιζιόνεν»), εισέβαλαν αιφνιδιαστικά στην Πολωνία και την κατέλαβαν σε χρονικό διάστημα τριών περίπου εβδομάδων.

Την άνοιξη του επόμενου έτους (10 Μαΐου 1940) ακολούθησε η επίθεση των Γερμανών προς δυσμάς εναντίον των στρατευμάτων της Αγγλίας και Γαλλίας, χωρών που συνδέονταν με την Πολωνία δια συμφώνου συμμαχίας και αμοιβαίας βοήθειας, γι' αυτό και είχαν κηρύξει τον πόλεμο κατά της Γερμανίας.

Σε διάστημα δύο περίπου μηνών, οι Γερμανοί επικράτησαν των αντιπάλων τους και έγιναν κυρίαρχοι ολόκληρης της δυτικής Ευρώπης, με εξαίρεση τις χώρες της Ιβηρικής χερσονήσου (Ισπανία - Πορτογαλία) που κατάφεραν να διατηρήσουν μία αυστηρή ουδετερότητα.

Τον επόμενο χρόνο (1941) η Γερμανία, αφού κατήγγειλε τη συμμαχία με την Ρωσία (σύμφωνο Ρίμπεντροπ - Μολότωφ), επιτίθεται εναντίον της αχανούς αυτής χώρας και αρχίζει έτσι μια αιματηρή εκστρατεία, στοχεύοντας στην κατάκτηση των απέραντων Ρωσικών εκτάσεων που μ' αυτές ο Χίτλερ σκόπευε να λύσει το μεγάλο επισιτιστικό πρόβλημα του Γερμανικού λαού.

Την 1^η Σεπτεμβρίου του 1942, με την συμπλήρωση τριών χρόνων από την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι Γερμανοί ήταν κυρίαρχοι σ' όλη την Ηπειρωτική Ευρώπη και μόνον η Αγγλία - που δεχόταν συνεχείς καταστρεπτικούς βομβαρδισμούς - και η Ρωσία - παρά το ότι τα Γερμανικά στρατεύματα είχαν φθάσει στα περικόρα της Μόσχας - αμύνονταν με ηρωισμό και αυταπάρνηση, προβάλλοντας σθεναρή αντίσταση στους Γερμανούς εισβολείς.

Εν τω μεταξύ στην Β. Αφρική η «Αλεπού της Ερήμου» (στρατηγός Ρόμελ) με τα τεθωρακισμένα του, προήλαυνε συνεχώς, φθάνοντας πολύ κοντά στην Αλεξάνδρεια και το Κάιρο, απειλώντας έτσι τις πετρελαιοπαραγωγικές χώρες της Μέσης Ανατολής και έχοντας κατά νουν το λίαν φιλόδοξο σχέδιο να ενωθεί - διασχίζοντας τις Αραβικές χώρες - με τις Γερμανικές δυνάμεις που δρούσαν ήδη στην περιοχή του Καυκάσου.

Με την συμπλήρωση όμως τριών χρόνων από την έναρξη του πολέμου, άρχισαν να φθάνουν τα πρώτα ευχάριστα μηνύματα.

Πρώτα στο μέτωπο της Β. Αφρικής, στην ιστορική μάχη του Ελ Αλαμίν (Νοέμβριος 1942), οι δυνάμεις των Γερμανών και Ιταλών υπέστησαν συντριπτική ήττα από τα πολυεθνικά στρατεύματα του στρατάρχη Μοντγκόμερι και υποχρεώθηκαν, ύστερα από διάστημα ολίγων μηνών, να αποχωρήσουν οριστικά από το Βόρειο αφρικανικό μέτωπο.

Οι Ιταλοί πλήρωσαν βαρύ τίμημα σ' αυτές τις αναμετρήσεις, καθώς χιλιάδες αιχμάλωτοι έπεσαν στα χέρια των συμμάχων, ενώ στην χώρα τους το ηθικό τους άρχισε να κλονίζεται σοβαρά, καθώς μάλιστα οι σύμμαχοι προετοιμάζονταν ήδη για την απόβαση στη Σικελία που έμελλε να πραγματοποιηθεί λίγους μήνες αργότερα (Ιούλιος 1943).

Στο μεγάλο ανατολικό μέτωπο της Ρωσίας, τα Γερμανικά στρατεύματα προελαύνοντας έφθασαν στα πρόθυρα της Μόσχας. Όμως ο «στρατηγός» χειμώνας και η ηρωική αντίσταση των Ρώσων στρατιωτών, τους ανάγκασαν να «ανακρούσουν πρύμνα» και να εγκαταλείψουν οριστικά τα μεγαλεπήβολα σχέδιά τους. Σταθμός στην 1-στορία του πολέμου αποτέλεσε η μεγάλη μάχη του Στάλινγκραντ που διήρκησε δύο μήνες, είχε χιλιάδες νεκρούς εκατέρωθεν και κατέληξε στην αιχμαλωσία της στρατιάς του Φον Πάουλους την 31-1-1943. Έτσι, το 1943 μπήκε με αισιόδοξες προοπτικές σε όλα τα μέτωπα του πολέμου για τα μαχόμενα συμμαχικά στρατεύματα.

Στρατιωτική Κατάσταση Στην Ελλάδα

Η πατρίδα μας μπήκε κι αυτή στο «χορό» του Β' Παγκοσμίου Πολέμου τον Οκτώβριο του 1940. Ήταν η 28η του μηνός όταν οι Ιταλοί ζήτησαν, δια του πρέσβευς Γκράτσι, να τους επιτραπεί η είσοδος και κατάληψη της χώρας μας. Ο τότε κυβερνήτης, Ιωάννης Μεταξάς, απάντησε με το ιστορικό «ΟΧΙ», το οποίο και υιοθέτησε αμέσως σύσσωμος ο Ελληνικός λαός. Έτσι άρχισε η ηρωική εποποιία των στρατευμένων παιδιών της Ελλάδας στα χιονισμένα βουνά της Ηπείρου.

Παρά την υπεροχή των Ιταλών σε αριθμό στρατιωτών αλλά και οπλισμό, οι Έλληνες στρατιώτες, αγωνιζόμενοι υπέρ πίστεως και πατρίδας - κίνητρα που δεν είχαν οι αντίπαλοι μας - κατάφεραν σύντομα να αντεπιτεθούν και να απωθήσουν τους Ιταλούς στην ενδοχώρα της Αλβανίας, κατακτώντας την εξ' άλλου Ελληνική Βόρειο Ήπειρο.

Προ αυτής της κατάστασης, ο Χίτλερ αναγκάστηκε να αναβάλει το μεγάλο σχέδιο της επίθεσης εναντίον της Ρωσίας και να στραφεί με ικανές δυνάμεις - αφού κατέλαβε τη Σερβία - προς τα οχυρά των Ελληνικών συνόρων, οι άνδρες των οποίων προέβαλαν ηρωική αντίσταση απέναντι σε κατά πολύ υπέρτερες δυνάμεις. Η καθυστέρηση, έτσι ,της εφαρμογής του σχεδίου Μπαρμπαρόσα (επίθεση κατά της Ρωσίας) είχε μοιραίες επιπτώσεις στην εφαρμογή του μεγάλου κατακτητικού σχεδιασμού του Χίτλερ. Έτσι η Ελλάδα, κάτω απ' αυτές τις συνθήκες αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει και μ' αυτόν τον τρόπο επιβλήθηκε η θλιβερή περίοδος της κατοχής που τόσα δεινά επισώρευσε στην πατρίδα μας.

Με την είσοδο του 1943 η χώρα μας βρισκόταν ακόμα κάτω από τη μπότα των κατακτητών (Γερμανών - Ιταλών - Βουλγάρων), συνεπικουρούμενων από τους συνεργάτες τους Ρουμάνο-Βλάχους (λεγεωνάριους) της περιοχής Πίνδου, τους κομιτατζήδες - Βουλγαρόφωνους και, ακόμα, από μερίδα των σλαβόφωνων των περιοχών Καστοριάς – Φλώρινας – Έδεσσας. Η περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας ήταν βασικά Ιταλό-κρατούμενη (με τους Γερμανούς να διατηρούν ένα είδος επικυριαρχίας). Στην Καστοριά είχε έδρα Ιταλικό σύνταγμα, στα Γρεβενά ενισχυμένο τάγμα και μικρότερες φρουρές υπήρχαν στη Νεάπολη, το Άργος Ορεστικό και την Καλαμπάκα. Στη Λάρισα είχε την έδρα της η Ιταλική Μεραρχία Penarolo.

Καθώς όμως, με την πάροδο του χρόνου, το αντάρτικο κίνημα άρχισε να κάνει αισθητή την παρουσία του στα διάφορα χωριά της περιοχής, οι Ιταλοί για λόγους ασφαλείας απέσυραν τους άνδρες τους από τις φρουρές των μικρών πόλεων και περιορίστηκαν στην Καστοριά και τα Γρεβενά.

Τα Πρώτα Αντάρτικα Τμήματα Της Περιοχής

Τα πρώτα αντάρτικα τμήματα της περιοχής (δεκαρχίες) συγκροτούνται στην περιοχή Γρεβενών και είναι συνολικής δύναμης 30-40 ανδρών περίπου, υπό την αρχηγία του υπολοχαγού Δ. Κυρατζόπουλου (Φωτεινός) και του ανθυπολοχαγού Ν. Θεοχαρόπουλου (Σκοτίδας). Στην περιοχή της Σιάτιστας υπήρχαν επίσης τρεις ομάδες ανταρτών, η μία υπό τον ανθυπολοχαγό Δ. Χαρισιάδη, η άλλη υπό τον υπομοίραρχο θ. Βενετσανόπουλο, τέως διοικητή της Υπ/νσης Χωροφυλακής Σιάτιστας και η τρίτη υπό τον μόνιμο ανθυπολοχαγό Στ. Κατσόγιαννο.

Άλλη μια ομάδα ανταρτών ήταν αυτή της περιοχής Βεντζίων, με αρχηγό τον Δ. Ζυγούρα (Παλαιολόγο), δάσκαλο τότε στο χωριό Πυλωροί, που όπως θα δούμε στη συνέχεια της εξιστόρησης έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στο τελευταίο στάδιο της μάχης του Φαρδύκαμπου, την αιχμαλωσία του Ιταλικού τάγματος. Τέλος, υπήρχε στην περιοχή Βοΐου (Τσοτύλι) ένας σημαντικός αριθμός ανταρτών με επικεφαλής τους αξιωματικούς Κοντονάση Ι., Πόρτη Μιλτ., Μπουλογιάννη Κοσμά κ.ά., που ανήκαν στην ΠΑΟ (Πανελλήνια Αντιστασιακή Οργάνωση), και που έλαβαν μέρος στην μάχη του Φαρδύκαμπου, κυρίως την δεύτερη ημέρα, συμβάλλοντας πάντως αναμφισβήτητα στον παλλαϊκό χαρακτήρα αυτής της μεγάλης πολεμικής αναμέτρησης.

Αυτές, σε γενικές γραμμές, ήταν οι δυνάμεις των ανταρτών των περιοχών Βοΐου - Γρεβενών, δρούσαν σχεδόν ανεξάρτητα η μία από την άλλη και τελικά ενεπλάκησαν όλες στην ιστορική μάχη του Φαρδύκαμπου.

Ενέδρα Στο Γεφύρι Της Βίγλας (το «ορεκτικό»)

Το πρωί της 2ας Μαρτίου, στο κέντρο των ΤΤΤ (Ταχυδρομείο - Τηλεγραφείο - Τηλεφωνείο) Σιάτιστας φθάνει ένα μήνυμα από την οργάνωση ΕΑΜ Κοζάνης, πως μια φάλαγγα 10 Ιταλικών αυτοκινήτων με τρόφιμα και πολεμικά εφόδια, συνοδεία δύναμης 132 ανδρών, ξεκινώντας από την Καστοριά κατευθύνεται προς τα Γρεβενά για την ενίσχυση της εδρεύουσας εκεί δύναμης του Ιταλικού στρατού. Η είδηση έφθασε στην Κοζάνη από τον οργανωμένο στο ΕΑΜ Σιατιστινό Γεώργιο Στεργίου που υπηρετούσε στο Αμύνταιο σαν τριατατικός υπάλληλος.

Οι Ιταλοί προέκριναν το σαφώς μακρύτερο δρομολόγιο Καστοριά – Φλώρινα - Πτολεμαΐδα -Κοζάνη - Σιάτιστα - Γρεβενά από το αισθητά πιο σύντομο Καστοριά - Νεάπολη - Σιάτιστα - Γρεβενά για λόγους ασφαλείας, δεδομένου ότι στην περιοχή Άργους Ορεστικού και Βοΐου τα ανταρτικά τμήματα εμφάνιζαν ήδη σημαντική δραστηριότητα. Το τηλεφωνικό μήνυμα το έλαβε ο Υψηλάντης και αμέσως συγκαλεί επειγόντως τα στελέχη του ΕΑΜ Σιάτιστας (Μέντζα Γ., Σίμο Γ. κ.ά.) για να συναποφασίσουν περί του πρακτέου. Ανακύπτουν έντονες διαφωνίες και έριδες σχετικά με τη λήψη της λίαν σοβαρής απόφασης, αν δηλαδή πρέπει να χτυπήσουν τη φάλαγγα των 10 Ιταλικών αυτοκινήτων, καθώς δεν ήταν απόλυτα ξεκαθαρισμένο ποιος ήταν ο τελικός προορισμός των Ιταλών, η Σιάτιστα ή τα Γρεβενά. Καθώς οι ένοπλες ανταρτικές ομάδες στη Σιάτιστα είχαν μικρή δύναμη ανδρών, αποφασίζουν - με την έντονη προτροπή του Υψηλάντη - να αφήσουν να διαρρεύσει σκοπίμως η είδηση ότι η φάλαγγα των Ιταλικών αυτοκινήτων έχει σαν τελικό προορισμό την Σιάτιστα και όχι τα Γρεβενά.

Η είδηση ήχησε σαν ένας δραματικός συναγερμός. Μπροστά στον επαπειλούμενο σοβαρό κίνδυνο για την Σιάτιστα, ακολουθεί μεγάλη κινητοποίηση των κατοίκων της και πολύ γρήγορα συγκεντρώθηκε ένας αριθμός 40-50 ανδρών, εφοδιασμένων με όπλα και πυρομαχικά που είχαν από τον καιρό του πολέμου στα αλβανικά βουνά. Αργότερα κατευθύνθηκαν προς το γεφύρι της Μπότσικας από το οποίο περνούσε ο μοναδικός δρόμος προσπέλασης της Σιάτιστας από το μέρος της Κοζάνης.

Το απόγευμα της 3ης Μαρτίου, η Ιταλική φάλαγγα έφθασε στην Κοζάνη χωρίς κανένα πρόβλημα και στη συνέχεια συνέχισε το ταξίδι της για τον τελικό προορισμό της. Όταν έφθασαν στην Ξηρολίμνη (Καραγιάννια) είχε ήδη αρχίσει να σουρουπώνει και οι Ιταλοί, εκτιμώντας ότι δεν ήταν φρόνιμο να διασχίσουν εκείνη την ώρα την επικίνδυνη στενωπό μεταξύ των βουνών Μπούρινου και Βέλιας (Μπουγάζι), γύρισαν πίσω στην Κοζάνη για να επιχειρήσουν τη συνέχιση της πορείας προς τον τελικό προορισμό τους (Γρεβενά) το πρωί της επόμενης ημέρας, της 4ης Μαρτίου.

Στο μεταξύ οι ένοπλοι Σιατιστινοί, που ώρα με την ώρα αυξάνονταν σε αριθμό, με αρχηγό τον Υψηλάντη είχαν ήδη πάρει τις θέσεις τους στο γεφύρι της Μπότσικας και διανυκτέρευσαν εκεί, παρά το δυνατό κρύο. «Πριν καλά - καλά ξημερώσει, μου πέρασε από το μυαλό η ιδέα πως μπορεί η φάλαγγα των Ιταλικών αυτοκινήτων να μην έχει σαν τελικό προορισμό τη Σιάτιστα αλλά τα Γρεβενά». Αυτά τα λόγια μου είπε

ο Υψηλάντης το 1976, λίγο καιρό μετά την επάνοδο από την περιπετειώδη διαβίωσή του στην Τασκένδη και τη Σιβηρία, όταν τον συνάντησα στο σπίτι του στην Καλλιθέα των Αθηνών και τον παρακάλεσα να μου περιγράψει με λεπτομέρειες όλα τα συνταρακτικά γεγονότα εκείνων των πολυτάραχων ημερών. Πράγματι, οι ένοπλοι Σιατιστινοί που διανυκτέρευαν στο γεφύρι της Μπότσικας, μετακινούνται λίγο πιο κάτω στον κύριο οδικό άξονα Κοζάνης - Γρεβενών και αναπτύσσονται 200 περίπου μέτρα μετά την διασταύρωση προς Σιάτιστα, σε μια τοποθεσία εκατέρωθεν του αμαξιτού δρόμου, όπου υπήρχε ένα μικρό γεφύρι, το γεφύρι της Βίγλας. Στο γεφύρι της Μπότσικας παρέμεινε μια μικρή δύναμη ολίγων ανδρών, ώστε στην απίθανη περίπτωση που η ιταλική φάλαγγα των 10 αυτοκινήτων στραφεί προς την κατεύθυνση της Σιάτιστας, να αναχαιτισθεί κατά κάποιον τρόπο, ώσπου να προστρέξουν και όσοι ένοπλοι είχαν ήδη αναπτυχθεί εκατέρωθεν της αμαξιτής οδού στο ύψος του γεφυριού της Βίγλας, αφού μάλιστα η απόσταση που τους χώριζε ήταν μικρή (200-300 μέτρα).

Η καθυστέρηση της Ιταλικής φάλαγγας να κινηθεί προς τα Γρεβενά, επειδή τους έπιασε το σούρουπο πριν από το Μπουγάζι, είχε ευεργετικές επιπτώσεις στην όλη οργάνωση της ενέδρας. Έτσι πρόφτασε και ήρθε από την περιοχή των Βεντζίων και ο Δ. Χαρισιάδης με 20-25 άνδρες οπλισμένους με τουφέκια και ένα οπλοπολυβόλο, ενώ παράλληλα δόθηκε χρόνος και ειδοποιήθηκαν οι δεκαρχίες της περιοχής Γρεβενών (Άγιος Γεώργιος, Κλιματάκι, Ταξιάρχης, Κοκκινιά, Κιβωτός, Πολυδένδρι) που με επικεφαλής τους Μπουκουβάλα Γ. και Παπασίμο Ευθ., τοποθέτησαν τους άνδρες τους κατάλληλα πριν από την γέφυρα του Αλιάκμονα («Τ' πασιά του γιουφύρι»), με σκοπό να αποτρέψουν επέμβαση των Ιταλών από την φρουρά των Γρεβενών, «όπερ και εγένετο» όπως θα δούμε στην συνέχεια των γεγονότων, αλλά και να ενισχύσουν το έργο των ανδρών της ενέδρας στη Βίγλα. Οι αντάρτες από την περιοχή της Σιάτιστας είχαν επικεφαλής τους: Υψηλάντη (κύριος οργανωτής της ενέδρας), Κατσόγιαννο Στ., Βενετσανόπουλο θ. και Χαρισιάδη Δ.

Καθώς κοντεύει 8 η ώρα το πρωί, οι αντάρτες, τοποθετημένοι εκατέρωθεν της αμαξιτής οδού και καλυμμένοι καλά πίσω από χωμάτινα αναχώματα και δέντρα (αμπέλια), περιμένουν υπομονετικά. Στην κορυφή του υψώματος της Βίγλας, όπου σήμερα βρίσκεται το εξωκλήσι του Σωτήριος, ο παρατηρητής Τάκης Βαρβέρης βλέπει να έρχονται από μακριά τα 10 ιταλικά αυτοκίνητα - με μια τρίκυκλη μοτοσικλέτα να προηγείται της φάλαγγας - και ειδοποιεί με την βροντώδη φωνή του τους άνδρες της ενέδρας κάτω στη δημοσιά. Σε λίγο τα ιταλικά αυτοκίνητα, αφήνουν δεξιά τους την παράκαμψη προς Σιάτιστα και κατευθύνονται με μικρή ταχύτητα προς το γεφύρι της Βίγλας εκεί που οι αντάρτες τους περιμένουν. Ο Υψηλάντης βρίσκεται στην κεφαλή της ενέδρας, όπου είχε τοποθετηθεί σαν εμπόδιο ένα βυτίο νερού πάνω σ' ένα κάρο και αναμένει να φθάσει στο ύψος του το πρώτο αυτοκίνητο και τότε να δώσει το σύνθημα για την έναρξη των πυροβολισμών, υπολογίζοντας έτσι πως όλα τα αυτοκίνητα θα έπεφταν στην καλοστημένη παγίδα. Όμως ένας άκαιρος πυροβολισμός ανάγκασε τη φάλαγγα των αυτοκινήτων να σταματήσει περί τα 20 μέτρα πριν από το προκαθορισμένο σημείο του δρόμου όπου έπρεπε να κλείσει η

παγάνα της ενέδρας. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα το τελευταίο Ιταλικό αυτοκίνητο, το 10°, να αποφύγει τον εγκλωβισμό και αναστρέφοντας ταχύτατα να επιστρέψει στην Κοζάνη όπου – φυσικά - ενημέρωσε αμέσως τις Ιταλικές αρχές (τάγμα των Γρεβενών και Μεραρχία Penarolo στη Λάρισα). Πιθανότατα ένας Ιταλός στρατιώτης - διαβιβαστής, σκαρφαλώνοντας σε έναν τηλεφωνικό στύλο, κατόρθωσε να ειδοποιήσει κι αυτός την Διοίκηση του Τάγματος για τον αιφνιδιασμό και τον κίνδυνο που διατρέχουν.

Στο μεταξύ τα τουφέκια πήραν φωτιά. Οι αντάρτες πυροβολούσαν εναντίον των Ιταλών και από τις δύο πλευρές του δρόμου ενώ και εκείνοι ανταπέδιδαν με τη σειρά τους τα πυρά που εδέχοντο. Ο αγώνας στη Βίγλα δεν ήταν εύκολος, καθώς οι Ιταλοί διέθεταν αξιόλογο οπλισμό και αφθονία πυρομαχικών.

Εικόνα 1 - Το "Μπουγάζι" και ο αυτοκινητόδρομος Κοζάνη - Σιάτιστα, όπως φαίνονται από το ύψωμα της Βίγλας.

Οι Σιατιστινοί αντάρτες πολεμούν με γενναιότητα και πείσμα, παρά το ότι ο οπλισμός τους υπολείπονταν αισθητά εκείνου των Ιταλών. Σιγά - σιγά πλησιάζουν τους Ιταλούς και δημιουργούν γύρω τους έναν ασφυκτικό κλοιό. Η σκληρή αναμέτρηση συνεχίζεται για πολλή ώρα και σιγά - σιγά οι Ιταλοί περικυκλωμένοι αρχίζουν να εμφανίζουν φανερά σημεία κόπωσης και απογοήτευσης. Τελικά, βλέποντας πως δεν υπάρχει καμμία ελπίδα βοήθειας από κάπου, αναγκάζονται, γύρω στις 11, να παραδοθούν.

Εικόνα 2 - Το σημείο του δρόμου (αμέσως μετά τη "Μπάρρα") όπου στήθηκε η ενέδρα της Βίγλας.

Στην Μνήμη Ενός Πατριώτη

Η πρόσφατη απώλεια συγγενικού μου προσώπου, του Θωμά Καρακώτσιου, έφερε στη μνήμη μου την ιδιαίτερα ενεργό συμμετοχή του στην ενέδρα, ώστε να γίνει έκτοτε γνωστός με το προσωνύμιο (παρατσούκλι) «ο Βίγλας».

Ένα Δραματικό Περιστατικό

Καθώς η μάχη βρισκόταν ακόμα στην εξέλιξη της, ένας Έλληνας αντάρτης βρίσκεται αντιμέτωπος με έναν Ιταλό τραυματία και μέσα στην παραζάλη της σκληρής σύγκρουσης υψώνει το όπλο του και ετοιμάζεται να τον αποτελειώσει με την ξιφολόγχη του. Την στιγμή εκείνη, σαν από μηχανής θεός, παρεμβαίνει ο λεβεντόκορμος Γ. Σιάσιος, αρπάζει το χέρι του Έλληνα αντάρτη και σώζει τον Ιταλό τραυματία από βέβαιο θάνατο. Ακολούθως ο Ιταλός τραυματίας ανασύρει από τη τσέπη του μια ωραία μεταλλική ταμπακίερα που με μια ευγενική χειρονομία την προσφέρει, σαν ένδειξη ευγνωμοσύνης, στον σωτήρα του, Έλληνα πολεμιστή, που στον ελληνοϊταλικό πόλεμο, με τον βαθμό του λοχία, διεκρίθη ιδιαίτερα.

Αποτελέσματα της μάχης

Ιταλοί αιχμάλωτοι: 132

Ιταλοί τραυματίες: 15

Ιταλοί νεκροί: 2

Στα χέρια των Σιατιστινών περιήλθαν 9 αυτοκίνητα (τα 5 σε καλή κατάσταση), μία τρίκυκλη μοτοσικλέτα, 1 ατομικός όλμος, 10 οπλοπολυβόλα, 2 πολυβόλα και άφθονες ποσότητες σε τρόφιμα, είδη ένδυσης και πυρομαχικά. Από την δική μας πλευρά είχαμε 2 τραυματίες, με βαρύτερα τον Ζήση Λιάμα που είχε διαμπερές τραύμα στον θώρακα.

Στο μεταξύ η Σιάτιστα στο άκουσμα της πρώτης αυτής μεγάλης επιτυχίας πανηγυρίζει. Όλοι οι κάτοικοι ξεχύνονται στους δρόμους για να δουν τους αιχμάλωτους Ιταλούς και να χειροκροτήσουν τους νικητές. Ανάμεσα τους και ο γράφων, σε ηλικία 8 ετών, παρακολουθώ τις αλησμόνητες αυτές εικόνες με μεγάλο ενδιαφέρον και θαυμασμό. Ανεξίτηλη έμεινε στη μνήμη μου η εικόνα της τρίκυκλης μοτοσικλέτας, ενός από τα λάφυρα της μάχης, που ανέβαινε με θόρυβο τους ανηφορικούς δρόμους της Σιάτιστας. Στο κουβούκλιό της κάθονταν ο Υψηλάντης που, καθώς φορούσε μια μάλλινη κουκούλα μέσα από την οποία φαίνονταν μόνο τα μάτια του, στο παιδικό μυαλό μου φάνταζε σαν τη φιγούρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Η Τύχη Των 15 Τραυματιών Ιταλών Αιχμαλώτων

Αμφιλεγόμενη ήταν η τύχη των 15 Ιταλών τραυματιών της μάχης στη Βίγλα. Στην εμπειριστατωμένη περιγραφή της μάχης του Δρόσου Ζαχαρία, αναφέρεται ότι οι Ιταλοί τραυματίες μεταφέρθηκαν στην Κοζάνη με την φροντίδα του Ερυθρού Σταυρού. Αντίθετα, στο έντυπο του τότε δημάρχου της Σιάτιστας, Μιλτιάδη Στρακαλή, αναφέρεται ότι οι 15 αιχμάλωτοι τραυματίες Ιταλοί οδηγήθηκαν στο Παλαιόκαστρο, όπου και εκτελέστηκαν με διαταγή του ΕΑΜ Σιάτιστας. Με την παραπάνω άποψη συντάσσονται τα αναγραφόμενα στα «Αντιστασιακά ενθυμήματα 1941-44» από τον Μάρκο Τσούκρα (Μπότσαρης), καθώς και τα περιλαμβανόμενα στο ανέκδοτο ημερολόγιο του Γιάννη Παπαθανασίου, Ταγματάρχη πεζικού και Διευθυντή Επιχειρήσεων της ΠΑΟ. Τέλος, ο Αλέκος Ρόσιος (Υψηλάντης), αδιαμφισβήτητος πρωταγωνιστής της ενέδρας στη Βίγλα, δεν κάνει καν μνεία σχετικά με την τύχη των αιχμαλώτων τραυματιών Ιταλών. Για την τύχη, πάντως, του διοικητού του ιταλικού λόχου Aurilio, δεν υπάρχει καμιά αμφισβήτηση. Ο Λοχαγός Aurilio ήταν γνωστός στην περιοχή από την προϋπηρεσία του στην φρουρά Νεάπολης, όπου προκλητικά ταλαιπωρούσε τους κατοίκους της κωμόπολης. Μεταξύ των τελευταίων συγκαταλέγονταν και ο Υψηλάντης, που εκείνη την περίοδο δίδασκε ως καθηγητής στο Γυμνάσιο της Νεάπολης. Τη στιγμή που τον αντίκρισε ο Υψηλάντης, του είπε: «All'ora, Aurilio, μόνο βουνό με βουνό δεν σμίγει» και στην συνέχεια ο Ιταλός εκτελέστηκε.

Τα «πανηγύρια» όμως στη Σιάτιστα γρήγορα πήραν τέλος, καθώς κυκλοφόρησε η είδηση ότι το ιταλικό τάγμα που είχε έδρα τα Γρεβενά κινείται με κατεύθυνση την Σιάτιστα με σκοπό να απελευθερώσει τους αιχμαλωτισθέντες Ιταλούς στρατιώτες αλλά και να προβεί σε καταστροφές και λεηλασίες, θεωρώντας πως οι Σιατιστινοί ήταν οι κύριοι αίτιοι της προσβολής της φάλαγγας των 10 αυτοκινήτων με τα γνωστά επακόλουθα.

Διαγράφεται κίνδυνος σοβαρός, τόσο για τη Σιάτιστα όσο και για τους κατοίκους της, οι οποίοι προ της επαπειλούμενης καταστροφής εγκαταλείπουν τα σπίτια τους και το ίδιο βράδυ βαδίζουν τα βήματα της οδυνηρής προσφυγιάς.

Η Μικρή «Οδύσσεια» Της Οικογενείας Μας

Το βράδυ της 4^{ης} Μαρτίου ξεκινήσαμε με κατεύθυνση βόρεια κουβαλώντας στα χέρια μας ελάχιστα απαραίτητα πράγματα. Ήμασταν πέντε αδέρφια (4 αγόρια και ένα κορίτσι), ο μεγαλύτερος 19 και ο μικρότερος 8 ετών, με «αρχηγό» τη μητέρα μας αφού ο πατέρας μας, έφεδρος υπολοχαγός, παρέμεινε στη Σιάτιστα όντας μέλος της επιτροπής αγώνος που απαρτίζονταν από τους εξής: Μπέντα Κ., Μπόραβο Ν., Λάγγα Γ., Τζιβέλη Δ., Λιούκα Γ., Σιάπαντα Γ., Γκουτζιαμάνη Π., Τζώνο Χ., Νεράντζη Γ., Γκουτζιαμάνη Γ.

Ακολουθώντας κακοτράχαλους δρόμους με χιόνια και δριμύ ψύχος, περπατώντας φυσικά, κάναμε τη διαδρομή Γαλατινή – Εράτυνα – Νάματα – Σισάνιο - Βλάστη – Εμπόριο - Πτολεμαΐδα. Οι διανυκτερεύσεις μας στο διάστημα των ολίγων αυτών ημερών που διήρκεσε η πορεία αυτή, γίνονταν συνήθως σε σχολικά κτίρια ή καμιά φορά σε σπίτια γνωστών και φίλων της περιοχής.

Το αξιοπερίεργο είναι ότι, ενώ φεύγαμε μακριά από τη Σιάτιστα για να αποφύγουμε την μήνη των κατακτητών Ιταλών, στην Πτολεμαΐδα επιβιβαστήκαμε σε γερμανικό στρατιωτικό φορτηγό αυτοκίνητο, που μας μετέφερε με ασφάλεια στην Κοζάνη, όπου και φιλοξενηθήκαμε αρκετούς μήνες στο σπίτι του Γιάννη Σιάπαντα, αδερφού του πατέρα μου, που ποτέ δεν θα ξεχάσουμε τη φροντίδα και το ενδιαφέρον που έδειξε για μας. Το οδοιπορικό της προσφυγιάς μας, όπως και των περισσότερων Σιατιστινών οικογενειών, συνεχίστηκε ύστερα από λίγους μήνες με το ταξίδι μας στη Θεσσαλονίκη όπου και παραμείναμε αρκετά χρόνια.

Επανερχομαι πάλι στη Σιάτιστα, όπου η ατμόσφαιρα είναι εξαιρετικά τεταμένη. Η επιτροπή του ΕΑΜ δραστηριοποιείται επικοινωνώντας με όλες τις ανταρτικές ομάδες των χωριών Γρεβενών, Βεντζίνων και Βοΐου, ζητώντας απ' αυτές τη συνδρομή τους στην αντιμετώπιση του δύσκολου έργου που έχει μπροστά της η Σιάτιστα, καθώς αποτελεί τον αντικειμενικό στόχο των Ιταλών. Οι τελευταίοι, μόλις πληροφορούνται τα δραματιζόμενα στο γεφύρι της Βίγλας, στέλνουν αμέσως την ίδια μέρα δύναμη ενός λόχου πάνω σε τέσσερα επιταγμένα αυτοκίνητα, με σκοπό να σπεύσουν σε βοήθεια των αγωνιζομένων συναδέλφων τους στην ενέδρα της Βίγλας. Τα αυτοκίνητα κινούνται προς την κατεύθυνση της γέφυρας του Αλιάκμονα («Τ' πασιά του γιουφύρ'») που απέχει από τα Γρεβενά περί τα 25 χιλιόμετρα. Στην αρχή

τρέχουν με ταχύτητα και σε κοντινές αποστάσεις το ένα από το άλλο. Μετά το χωριό του Ταξιάρχη, μπαίνουν στις στροφές της καθόδου προς την ποταμιά, μειώνουν την ταχύτητά τους. Κατεβαίνουν με προσοχή τις στροφές και σε λίγο μπαίνουν ένα - ένα στη χαράδρα όπου είναι στημένη η ενέδρα των δεκαρχιών Αγίου Γεωργίου και των γειτονικών χωριών. Ο επικεφαλής των ανταρτών λοχίας Μπουκουβάλας δίνει το σύνθημα και ευθύς αμέσως πυκνοί πυροβολισμοί από τους άνδρες των δεκαρχιών υποδέχονται την εχθρική φάλαγγα των τεσσάρων επιταγμένων αυτοκινήτων, τα οποία ακινητοποιούνται αμέσως, ενώ οι Ιταλοί στρατιώτες μέσα σε χαλάζι από σφαίρες πηδούν έντρομοι κάτω από τα αυτοκίνητα τους και προσπαθούν να καλυφθούν στα γύρω από το δρόμο χαντάκια. Μερικοί πυροβολούν δεξιά - αριστερά και μερικές ριπές από αυτόματα ρίχνονται στην τύχη. Η δύναμη των Ιταλών καθηλώθηκε εκεί μέχρις ότου, μετά το μεσημέρι, χρειάστηκε η έλευση του Ιταλικού Τάγματος για να αποκαταστήσει την τάξη. Ήδη όμως ο σκοπός είχε επιτευχθεί, καθώς στη Βίγλα η δύναμη των δέκα ιταλικών αυτοκινήτων βρισκόταν στα χέρια των Σιατιστινών ανταρτών.

Εικόνα 3 - Ό, τι έχει απομείνει σήμερα από την γέφυρα του Αλιάκμονα (“Τ’ πασιά του ‘ιουφύρ”)

Η Μάχη Του Φαρδύκαμπου (το «κυρίως πιάτο»)

Μετά την αποτυχία της Ιταλικής δύναμης -ενός λόχου περίπου έσπευσε σε βοήθεια των συναδέλφων τους που έπεσαν στην ενέδρα της Βίγλας, ο Διοικητής του ιταλικού τάγματος που έδρευε στα Γρεβενά αποφασίζει, με πλήρη σύνθεση, να κατευθυνθεί προς την Σιάτιστα με απώτερο σκοπό να απελευθερώσει τους αιχμαλώτους αλλά και να καταστρέψει την Σιάτιστα, αφού οι Σιατιστινοί φέρονταν ως οι κύριοι υπεύθυνοι της μέχρις εκείνης της στιγμής καταστροφικής εξέλιξης των πραγμάτων. Το ιταλικό τάγμα, αφού εξουδετέρωσε σχετικά εύκολα τις αντιστάσεις των ανταρτικών ομάδων από τα γύρω χωριά της περιοχής, αποφασίζει να διανυκτερεύσει στα υψώματα πριν από την γέφυρα του Αλιάκμονα.

Εικόνα 4 - Ο δρόμος αριστερά οδηγεί στη βρύση της Τσιπουτούρας και τον "Λάκκο τ'ς Αλκής". Δεξιά η κορυφή του υψώματος της Συκιάς.

Το πρωί της επόμενης ημέρας, 5 Μαρτίου, αναχωρεί το Ιταλικό τάγμα από τους χώρους όπου διανυκτέρευσε, περνάει την γέφυρα του Αλιάκμονα και σε Καμιά ώρα φθάνει σε μια πεδινή ως επί το πλείστον έκταση, που φέρει το όνομα Φαρδύκαμπος. Στον χώρο αυτόν αναπτύσσεται η δύναμη των Ιταλών και ύστερα από σχετική ανάπαυση των ανδρών του τάγματος, κατά το μεσημέρι, είναι πανέτοιμοι για την εξόρμηση προς την Σιάτιστα. Πράγματι, οι Ιταλοί, ύστερα από ανάπαυση 2 ωρών αρχίζουν την επίθεση με δύναμη 2 λόχων νωρίς το απόγευμα. Ο ένας λόχος κατευθύνεται! προς την κάτω συνοικία της Σιάτιστας (Γεράνεια) ακολουθώντας μια

ανηφορική και δύσβατη χαράδρωση («Λάκκος τ'ς Αλκής») που τελικά οδηγεί περνώντας από την βρύση της Τσιπουτούρας - στο ύψωμα της Συκιάς, εκεί όπου σήμερα Βρίσκεται το εκκλησάκι των Αγίων Θεοδώρων. Ο δεύτερος λόχος αναπτύσσεται δυτικότερα και ακολουθεί μια ρεματιά η οποία τελικά οδηγεί στον μαχαλά του Μπούνου, της επάνω συνοικίας της Σιάτιστας (Χώρα), αφήνοντας δεξιά το ύψωμα του Αγίου Χριστοφόρου όπου και είναι ταμπουρωμένοι οι αντάρτες με επικεφαλής τον έφεδρο υπολοχαγό Κώστα Μπέντα. Ο τρίτος λόχος, τέλος, παραμένει στην έδρα του τάγματος (Φαρδύκαμπος) σε πλήρη ετοιμότητα να επέμβει, όποτε και όπου παραστεί ανάγκη. Αντικειμενικός σκοπός των Ιταλών είναι η κατάληψη των δύο αυτών οχυρών τοποθεσιών (υψώματα της Συκιάς και του Αγίου Χριστοφόρου).

Εικόνα 5 - Ο «Λάκκος τ'ς Αλκής» και στο βάθος ο Φαρδύκαμπος.

Οι Ιταλοί, διαθέτοντας ένα πλούσιο οπλοστάσιο που οι δικοί μας δεν έχουν, βομβαρδίζουν τις αμυντικές θέσεις μας στα προαναφερθέντα υψώματα και παράλληλα βάλουν με δραστικά πυρά εναντίον των ανταρτών, καθώς είναι εξοπλισμένοι με όλα τα είδη των όπλων (τυφέκια, οπλοπολυβόλα, πολυβόλα, όλμους, χειροβομβίδες, αλλά και 3 πυροβόλα των 75 χιλ.). Οι δικοί μας δεν κάθονται με σταυρωμένα τα χέρια και ανταποδίδουν τα πυρά εναντίον των Ιταλών με όσα όπλα διαθέτουν, επαυξημένα και με τα αποκτηθέντα ύστερα από την αιχμαλωσία του Ιταλικού λόχου στην ενέδρα της Βίγλας. Οι Έλληνες αντάρτες αγωνίζονται με ηρωισμό και αυτοθυσία, γιατί ξέρουν καλά ότι αν καταληφθεί η Σιάτιστα θα ακολουθήσει μεγάλη καταστροφή.

Ο λόχος των Ιταλών που ενεργεί δυτικά, προς το ύψωμα του Αγ. Χριστοφόρου, φαίνεται να πετυχαίνει σιγά - σιγά τον στόχο του, αφού η δύναμη των ανταρτών που αμύνονταν στην περιοχή αυτή άρχισε να κάμπτεται. Η κατάσταση στο άλλο μέτωπο του υψώματος της Συκιάς φαίνεται να είναι και εκεί κρίσιμη. Χρησιμοποιώντας «μπαραζ» πυκνών βολών από τα διάφορα όπλα που διαθέτουν, οι Ιταλοί σιγά - σιγά πλησιάζουν στην κορυφή, όπου οι αμυνόμενοι αντάρτες ως επί το πλείστον Σιατιστινοί - προβάλλουν σθεναρή αντίσταση. Με πείσμα και αυταπάρηση, αναλογιζόμενοι ότι ενδεχόμενη νίκη των Ιταλών θα σημάνει την οριστική καταστροφή της Σιάτιστας και τον αφανισμό των κατοίκων της, επιχειρούν μια ύστατη προσπάθεια να τους ανατρέψουν, χρησιμοποιώντας όλα τα όπλα που διαθέτουν.

Εικόνα 6 – Η ρεματιά που ακολούθησε ο 2ος Ιταλικός λόχος, με αντικειμενικό σκοπό τον Άγιο Χριστόφορο

Εκεί ψηλά στο ύψωμα της Συκιάς λαμβάνουν χώρα σκληρές ηρωισμούς και αυτοθυσίας. Οι Σιατιστινοί αντεπιτίθενται με λύσσα, ρίχνοντας εναντίον των Ιταλών μεγάλο αριθμό χειροβομβίδων. Ο εκκωφαντικός κρότος τους αλλά και οι δυνατές ιαχές των ανταρτών πανικοβάλλουν τους αντιπάλους τους, που οπισθοχωρούν σιγά - σιγά και τέλος τρέπονται σε άτακτη φυγή, «τους πήρε ο κατήφορος». Ανάμεσα στους πρωταγωνιστές διακρίθηκε και η κοντή σιλουέτα ενός τολμηρού Γερασιώτη του Γιάννη Στεργίου (Ραχιαίος ή «Γιάννης της φακής»), ο οποίος έχοντας στην κατοχή του σημαντικό αριθμό χειροβομβίδων τις εκσφενδόνιζε εναντίον των Ιταλών

συμπαρασύροντας και τους υπόλοιπους συμμαχητές του στην απώθηση των αντιπάλων.

Ανάλογες σκηνές διαδραματίζονται και στο άλλο μέτωπο προς τα δυτικά, όπου οι Σιατιστινοί, ενισχυμένοι και από αντάρτες γειτονικών χωριών, βλέποντας τους Ιταλούς να υποχωρούν από το γειτονικό ύψωμα της Συκιάς, επιτίθενται κι αυτοί με μανία και πετυχαίνουν να απωθήσουν τους Ιταλούς ως κάτω, στον χώρο της αρχικής τους εξόρμησης.

Στην κρίσιμη φάση της μάχης παρεμβαίνουν και τα τμήματα των Βεντζίων (Δ. Ζυγούρας - Παλαιολόγος) που είχαν θέσεις στα ριζά του υψώματος της Μαγούλας, καθώς από το παρατηρητήριο ψηλά είχαν καλή εικόνα της μάχης που εξελίσσονταν στη Συκιά. Λίγο πριν νυχτώσει κινούμενα από ΝΑ κατεύθυνση, τα τμήματα αυτά πλησιάζουν τον σταθμό διοικήσεως του τάγματος και με δραστικά πυρά χτυπούν τα μεταγωγικά των Ιταλών. Τα δεμένα μουλάρια αφηνιάζουν και τρομαγμένα κόβουν τα λουριά και σκορπίζονται στην γύρω περιοχή. Στο μεταξύ άρχισε να σουρουπώνει και οι Ιταλοί συγκεντρώθηκαν πάλι στον Φαρδύκαμπο περικυκλωμένοι πανταχόθεν από δυνάμεις ανταρτών, που προέρχονταν από όλες τις περιοχές της Δυτικής Μακεδονίας. (Χαρακτηριστικό στιγμιότυπο: το κατάλευκο άλογο του Ιταλού Ταγματάρχη, σπάζοντας τα δεσμά του, επιστρέφει δρομαίως και καταϊδρωμένο στα Γρεβενά, μεταφέροντας έτσι τα μαντάτα της εξελισσόμενης μάχης).

Από Βορρά πιέζουν οι δυνάμεις των Σιατιστινών, με επικεφαλής τους: Αλέκο Ρόσιο (Υψηλάντη), Στ. Κατσόγιαννο και Δ. Χαρισιάδη (Καραϊσκάκη), από Ανατολάς οι αντάρτες της περιοχής των Βεντζίων με αρχηγό τους τον Δ. Ζυγούρα (Παλαιολόγο). Από την Νότια πλευρά οι δυνάμεις των χωριών της περιοχής Γρεβενών (κοντά στο ποτάμι του Αλιάκμονα) με επικεφαλής τους Β. Γκανάτσιο (Χείμαρρο), Ν. Θεοχαρόπουλο (Σκοτίδα), Θ. Βενετσανόπουλο και τους ανθυπολοχαγούς Μ. Παπαγιαννόπουλο και Ν. Ευαγγελόπουλο.

Οι δύο τελευταίοι, την νύχτα της 5^{ης} προς 6^η Μαρτίου συγκεντρώνουν το τμήμα τους, από 25 περίπου άνδρες, στην δεξιά όχθη του Αλιάκμονα σχεδιάζοντας να διαβούν το ποτάμι, που το νερό του ήταν άγριο και παγωμένο. Μερικοί από τους άνδρες αναζητούν και βρίσκουν στην γειτονική περιοχή της Γιάνκοβης πέντε μουλάρια που τα φέρνουν στον τόπο όπου είναι συγκεντρωμένη η υπόλοιπη δύναμη. Τα μουλάρια μπαίνουν στη σειρά το ένα πίσω από το άλλο. Στις δύο πλευρές τους δένεται στα σαμάρια ένα χοντρό σχοινί (τριχιά) το οποίο οι άντρες κρατούν με το ένα τους χέρι, ενώ με το άλλο κρατούν τα ρούχα τους ώστε να μη βραχούν. Με προσοχή το τμήμα περνάει στην απέναντι όχθη και στην συνέχεια οι άνδρες οργανώνονται σε μια τοποθεσία από όπου μπορούν να παρενοχλούν, με τα πυρά τους, τις οπισθοφυλακές του ιταλικού τάγματος.

Τέλος, από την Δυτική πλευρά προστέθηκαν εκατοντάδες αντάρτες της περιοχής Βοΐου με επικεφαλής τους αξιωματικούς Ι. Κοντονάση, Μιλτ. Πόρτη, Κοσμά Μπουλογιάννη, Μπίρδα και Δ. Κυρατζόπουλο (Φωτεινό). Μολονότι οι αντάρτες της περιοχής Βοΐου (Τσοτυλίου) έφθασαν στην περιοχή Φαρδυκάμπου περί το τέλος της

πρώτης ημέρας της μάχης, είχαν πάντως λάβει δραστικά μέτρα αναχαίτισης των ιταλικών δυνάμεων που κατευθύνονταν από την Καστοριά προς ενίσχυση του τάγματος των Γρεβενών, το οποίο βρίσκονταν περικυκλωμένο πανταχόθεν από τα Ελληνικά τμήματα.

Εικόνα 7 – Γραφική παράσταση της περιοχής όπου έλαβαν χώρα τα δραματικά γεγονότα του τριήμερου 4-5 και 6 Μαρτίου 1943

Σχετικά ο Αντισυνταγματάρχης Κοντονάσης Ιω., αναφέρει τα ακόλουθα στα αρχεία της Γεν. Δ/σης Ιστορίας Στρατού: «Τα διάφορα στρατιωτικά μέτρα, όπως εμποδισθεί η αποστολή ενισχύσεων εις το μαχόμενον Τάγμα, εκ Γρεβενών και Καστοριάς, πράγμα το οποίον επροκάλεσεν την απογοήτευσίν του, ως ωμολογήθη και παρά του 1-δίου αιχμαλωτισθέντος Ιταλού Ταγματάρχου. Διότι, όπως προεβλέφθη, περί την μεσημβρίαν εζητήθησαν ενισχύσεις παρά του κυκλωθέντος Τάγματος τηλεφωνικώς, και η μεν εκ Γρεβενών εξελθούσα δύναμις ηναγκάσθη να επιστρέψη εις τα ίδια, διότι τα προπορευόμενα δύο αυτοκίνητα ευθύς ως έφθασαν εις τας καταστραφείσας γεφύρας Βατολάκου εδέχθησαν αιφνιδιαστικά πυρά και το μεν ένα κατελήφθη, το δε επόμενον επέστρεψεν ολοταχώς μετά της ακολουθείσης δυνάμεως εις τα Γρεβενά. Η εκ Καστοριάς εκκινήσασα δύναμις, ευθύς ως διεπίστωσεν εις Άργος Ορεστικόν την κατάληψιν στενωπού προς Βογατσικόν – Σιάτισταν, ηναγκάσθη να παραμείνει εκεί, όπου ηρκέσθη - μόνον εις επιδεικτικόν εμφάνισιν προ του Άργους Ορεστικού και βομβαρδισμόν δια του πυροβολικού του θέσεων των τμημάτων μας προς Αμουδάρα».

Καθ' όλο το διάστημα της 5^{ης} και 6^{ης} Μαρτίου έκαμαν την εμφάνισή τους στον αέρα και τα Ιταλικά αεροπλάνα, τα οποία αφ' ενός βομβάρδιζαν τις θέσεις των Ελλήνων

ανταρτών και αφ' ετέρου έριπταν εφόδια στις δικές τους δυναμεις, χωρίς να έχουν ωστόσο πάντοτε την προσδοκώμενη «ευστοχία», αφού αρκετά δέματα έπεφταν και στις δικές μας περιοχές. Αεροπλάνα βομβάρδισαν επίσης την Σιάτιστα, με αποτέλεσμα υλικές καταστροφές, αλλά και τον θάνατο μιας γυναίκας, της Περιστεράς Γκερεχτέ, αδερφής του γιατρού Τάκη Γκερεχτέ.

Η 5^η Μαρτίου τελειώνει και αυτό που αφήνει στο πέρασμά της είναι μια μάχη πολύ σκληρή και αμφίροπη, που έληξε - επι του παρόντος - με την πλήρη επικράτηση των Ελλήνων ανταρτών απέναντι σε μια καλά οργανωμένη και πλήρως εξοπλισμένη Ιταλική μονάδα. Για μια ακόμα φορά απεδείχθη ότι η ψυχή, η τόλμη και η αυτοθυσία μπορούν να αντιμετωπίσουν με επιτυχία ακόμα και τα πολύ καλύτε μα οργανωμένα στρατιωτικά τμήματα, που δεν διαθέτουν το μεγάλο πλεονέκτημα να αγωνίζονται υπέρ πίστεως και πατρίδος, ιδανικά που οι Ιταλοί στρατιώτες δεν είχαν.

Την νύχτα της προς 6η Μαρτίου συγκροτείται στο Μοναστήρι της Παναγίας του Μικρόκαστρου μικρό επιτελείο, στο οποίο ανατέθηκε η διεύθυνση της μάχης που έμελλε να ακολουθήσει. Επικεφαλής ορίστηκε ο Ταγ/ρχης Ιω. Κοντονάσης, σαν αρχαιότερος αξιωματικός, συνεπικουρούμενος από τον δραστήριο εφ. Ανθ/γό Δ. Κυρατζόπουλο. Αποφασίσθηκε να εκδηλωθεί την επόμενη μέρα (6 ι.μ.) καθολική επίθεση εναντίον του περικυκλωμένου από όλες τις πλευρές ιταλικού τάγματος.

Γνωστοποιείται η διαταγή αυτή σε όλες τις ανταρτικές δυνάμεις με αντικειμενικό σκοπό την αιχμαλωσία του ιταλικού τάγματος, που φαίνονταν καθαρά ότι ήταν καταπονημένο και οι άνδρες του αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα λόγω έλλειψης τροφής και κυρίως νερού. Όμως παρά τις αισιόδοξες προβλέψεις για την ευτυχή έκβαση της τελικής μάχης που θα ακολουθούσε, πάρθηκαν και μέτρα για την περίπτωση μη επίτευξης του προσδοκώμενου αποτελέσματος. Έτσι ενημερώθηκαν από το επιτελείο διεύθυνσης της μάχης όλες οι δυνάμεις των ανταρτών για την κατεύθυνση που θα ακολουθούσαν όταν θα γίνονταν σαφές πως η αιχμαλωσία του ιταλικού τάγματος δεν είναι εφικτή.

Το πρωί της 6^{ης} Μαρτίου εκδηλώνεται η επίθεση των ανταρτών. Οι Ιταλοί πιέζονται δεχόμενοι πυρά από όλες τις κατευθύνσεις, όμως είναι αναπτυσσόμενοι καλά και ανταποδίδουν τα πυρά μας με αποτελεσματικότητα. Βέβαια είναι ιδιαίτερα ανήσυχοι, καθώς διαπιστώνουν ότι δεν υπάρχει διέξοδος από τον σφιχτό κλοιό που τους έχει επιβληθεί. Από την άλλη μεριά, καθώς πλησιάζει το σκοτάδι, οι αντάρτες βλέπουν πως η πραγμάτωση της αιχμαλωσίας του ιταλικού τάγματος δεν φαίνεται να διαγράφεται στον ορίζοντα. Τότε επιχειρούν μια τελευταία επιθετική προσπάθεια που δεν τελεσφορεί και ύστερα απ' αυτό οι αντάρτες, φοβούμενοι πως ο τελικός σκοπός τους δεν φαίνεται να υλοποιείται, αρχίζουν σιγά - σιγά, εφαρμόζοντας το σχέδιο του διευθύνοντος την μάχη επιτελείου, να αποχωρούν κατευθυνόμενοι προς τους προκαθορισθέντες χώρους προορισμού, καλυπτόμενοι και από το σκοτάδι που άρχισε να πέφτει. Οι Σιατιστινοί με μεγάλο δισταγμό αρχίζουν κι αυτοί να αποσύρονται σιγά - σιγά με κατεύθυνση την Σιάτιστα, ενώ στην ανατολική πλευρά παραμένουν οι αντάρτες των Βεντζίων, των οποίων ο αρχηγός Δ. Ζυγούρας

(Παλαιολόγος) είτε δεν έλαβε την διαταγή της απόσυρσης είτε αποφάσισε να την αγνοήσει.

Ενώ λοιπόν από την πλευρά των Ελλήνων ανταρτών γεννιέται μια απογοήτευση για την μη πραγμάτωση του επιδιωκόμενου σκοπού της αιχμαλωσίας του ιταλικού τάγματος, από την πλευρά των Ιταλών η απογοήτευση είναι ακόμα μεγαλύτερη καθώς δεν βλέπουν άλλη διέξοδο παρά την παράδοση στους Έλληνες αντάρτες. Και πράγματι αυτό συμβαίνει: Το ιταλικό τάγμα παραδίνεται.

Συνθήκες Κάτω Από Τις Οποίες Έγινε Η Παράδοση Του Ιταλικού Τάγματος

«Είχε πια νυχτώσει για καλά. Κάτω από τα συνεχιζόμενα πυρά του τομέα μας, που δεν είχε συμπτυχθεί, και τις απειλές μας προς τους Ιταλούς ότι θα εξοντωθούν αν δεν παραδοθούν... Λίγο αργότερα στον δημόσιο δρόμο του Φαρδύκαμπου διακρίναμε έναν σκοτεινό όγκο από μάζα στρατιωτών και την ίδια στιγμή μια φωνή από την πλευρά τους στα Ελληνικά: θα παραδοθούμε! Έλληνες, παύσατε πυρ... Έδωσα διαταγή να μην πυροβολήσει κανένας και τους απάντησα ότι μπορούν να έρχονται ένας - ένας για να παραδοθούν. Τότε η ίδια φωνή ρωτούσε πάλι στα Ελληνικά αν μπορεί να έρθει ο Ταγματάρχης τους με διερμηνέα να μιλήσει μαζί μας. Η απάντησή μου ήταν θετική.

Δεν πέρασε πολλή ώρα και οι βηματισμοί των δύο ανθρώπων πλησιάζουν στις θέσεις μας, είχαν φθάσει κοντά μας. Σε απόσταση αρκετά μικρή διακρίναμε τις σιλουέτες τους που σταμάτησαν στα 10 περίπου μέτρα. Ο διερμηνέας μάς πληροφορεί ότι ο Ταγματάρχης είναι οπλισμένος με το πιστόλι του και δύο χειροβομβίδες. Διέταξα να κρατήσει το πιστόλι του και να αφήσει κάτω τις χειροβομβίδες, πράγμα που έγινε. Προχώρησαν τότε προς την θέση μας και όταν έφθασαν σε απόσταση 3-4 μέτρων σταμάτησαν. Ο Ιταλός Ταγματάρχης μέσω του διερμηνέα του, Υπιάτρου, ρώτησε αμέσως: «Ποιος είναι ο Στρατηγός σας, με τον οποίο θέλω πρώτα να μιλήσω;». Σε κάποια στιγμή αμηχανίας μου, πρόλαβε να απαντήσει στην ερώτηση του Ταγματάρχη ένας του εφεδρικού ΕΛΑΣ από την Σιάτιστα, ο Χρήστος Μάνιος, ότι αυτός ήταν ο Στρατηγός!!!

Πλησίασα αμέσως τον Ταγματάρχη και αφού του είπα ότι ο Στρατηγός έχει ειδοποιηθεί και σε λίγο θα φθάσει, του πρότεινα να βαδίσουμε προς συνάντηση του Στρατηγού με την πρόθεση να τον απομακρύνω περισσότερο από το σημείο εκείνο που ήταν τόσο κοντά στο Τάγμα του και μπορούσε, ενδεχομένως, να το καλέσει προς εξόρμηση εναντίον μας, μια και ήταν εύκολο να μας εξουδετερώσουν, αφού ήμασταν λίγοι. Σταματήσαμε πίσω από έναν φράκτη από βάτα και αγκαθιές. Από το σημείο αυτό, όσο κι αν φώναζε ο Ταγματάρχης, δεν μπορούσε να ακουστεί στους στρατιώτες του. Του είπα ότι εδώ θα περιμένει τον Στρατηγό ενώ την ίδια στιγμή έδωσα εντολή στον υπαρχηγό της ομάδας μου, Μαυρίδη Γιώργο από το Κολοκυθάκι Βεντζίων, να κρατήσει εκεί τους Ιταλούς με τη βοήθεια των ανδρών του, χωρίς να τους παραδώσει πουθενά μέχρι να επιστρέψω. Στον ομαδάρχη της αντάρτικης ομάδας του ΕΑΜ Σιάτιστας, Χαρισιάδη Δ. (Καραϊσκάκη), που ερχόταν να βεβαιωθεί για την πληροφορία που κυκλοφόρησε σχετικά με την παράδοση του Ταγματάρχη και

συγχρόνως να τον δει, του είπα πως αν ήθελε μπορούσε να παρουσιαστεί σαν τον Στρατηγό που ζήτησε να δει ο Ιταλός διοικητής του Τάγματος, αφού μάλιστα ήταν ντυμένος με κανονική στολή αξιωματικού του Ελληνικού Στρατού και εγώ κατόπιν έφυγα αμέσως.

Παίρνοντας μαζί μου τους υπόλοιπους άνδρες της ομάδος μου κατευθύνθηκα προς τον δημόσιο δρόμο της τοποθεσίας Φαρδύκαμπου, όπου ήταν συγκεντρωμένο το ιταλικό τάγμα, πήρα μαζί μου κι όλους τους άνδρες του εφεδρικού ΕΛΑΣ της περιοχής Βεντζίων, και αντίκρισα τους συγκεντρωμένους Ιταλούς στρατιώτες να περιμένουν, σε απόλυτη σιγή, το αποτέλεσμα της συνάντησης του διοικητού τους με τους αντάρτες. Δεν είχαν όμως, όπως φάνηκε αμέσως, καμιά απολύτως διάθεση να αντιδράσουν και ήταν έτοιμοι να παραδοθούν πράγμα που έγινε σε λίγα λεπτά».

Αυτή ήταν η περιγραφή της παράδοσης των Ιταλών, όπως την παρουσιάζει ο εκ των πρωταγωνιστών της μάχης του Φαρδύκαμπου, Δημ. Ζυγούρας (Παλαιολόγος).

«Μόλις νύχτωσε, οι περισσότεροι - όπως και την προηγούμενη νύχτα - έφυγαν για την Σιάτιστα να φάνε και να κοιμηθούνε λίγο για να επιστρέψουν πάλι πρωί - πρωί. Δεν πρόλαβαν όμως να ξανάρθουν. Είχαμε μείνει στην περιοχή κοντά στο Φαρδύκαμπο 27 άνδρες... Η μάχη είχε σταματήσει από ώρα. Ξαφνικά ακούω μια φωνή «Ιταλοί παραδοθείτε». Ήταν ο αντάρτης από την Σιάτιστα Χρήστος Μάνιος. Τον πλησίασα και του λέω να επαναλάβει με την βροντώδη φωνή του: «Ιταλοί παραδοθείτε». Οι Ιταλοί απάντησαν: «Ελάτε να μας παραλάβετε». Τότε τους είπαμε να βγούν πάνω στο δημόσιο δρόμο, η διοίκησή τους και η διοίκησή μας. Και να, σε λίγο βαδίζουμε τώρα πάνω στο δρόμο και πραγματικά συναντηθήκαμε. Από την πλευρά των Ιταλών ήταν ο Ταγματάρχης και δύο Λοχαγοί, από τη δική μας ο Κώστας Χατζηζήσης, ο Νίκος Μποραβός και εγώ. Ο ένας λοχαγός ήξερε τα Ελληνικά. Τους είπα να παραδοθούν. Ο Ταγματάρχης απαντά: «Με τον οπλισμό μου, γιατί εγώ σαν Ταγματάρχης καριέρας δεν είναι δυνατόν να παραδοθώ χωρίς τον οπλισμό μου». «Με τον οπλισμό», του απάντησα, «πολεμούν». Αυτός επέμενε... Τότε, για να μη χάνουμε χρόνο, είπα στον Κ. Χατζηζήση, που γνώριζε και λίγα Ιταλικά, να συνεχίσουν τη συζήτηση στο ίδιο μοτίβο. Πήρα μαζί μου τον Ηλία Δηλαβέρη με το οπλοπολυβόλο του και έναν ακόμα, που δεν θυμάμαι το όνομα του, και τραβήξαμε προς τους Ιταλούς στρατιώτες. Όταν πλησιάσαμε κοντά, είδαμε μια σκοτεινή μάζα - ήταν Ιταλοί στρατιώτες έτοιμοι να παραδοθούν. Τους φώναξα στα Ιταλικά: "Soldati Italiani, finito la guerra" (Ιταλοί στρατιώτες, τελείωσε ο πόλεμος). Οι Ιταλοί στρατιώτες απάντησαν με αλαλαγμούς χαράς. Έστειλα και φώναξαν έξι δικούς μας, ήρθαν και στάθηκαν τρεις από τη μια μεριά και τρεις από την άλλη και οι Ιταλοί στρατιώτες, περνώντας ανάμεσά τους, παρέδιδαν τον οπλισμό τους (όπλα και χειροβομβίδες)».

Έτσι περιέγραψε ο Υψηλάντης τα διαδραματισθέντα κατά την διαδικασία της παράδοσης του Ιταλικού τάγματος, στο βιβλίο του «Στα φτερά του οράματος».

Στα «Αντιστασιακά Ενθυμήματα 1941-43», ο Μάρκος Τσιούκρας (Μπότσαρης), ηρωϊκός μαχητής κατά την μάχη της 5ης Μαρτίου, οπότε οι Ιταλοί απείλησαν άμεσα την κατάληψη της Σιάτιστας, αναφέρει πως την παράδοση των Ιταλών στρατιωτών

υλοποίησε ο Δ. Χαρισιάδης (Καραϊσκάκης) με την βοήθεια του Κ. Χατζηζήση, εφ. ανθυπολοχαγού, που είχε κάποιες γνώσεις Ιταλικών, και έτσι επιτεύχθηκε η διαδικασία της παράδοσης του ιταλικού τάγματος.

Ένας αγνός Σιατιστινός αγωνιστής ήταν και ο Γερανειώτης Κίσιος Μάνιος. Στη φάση της παράδοσης του Ιταλικού τάγματος, ο ίδιος ισχυρίζεται ότι αυτή ήταν αποκλειστικά δικό του επίτευγμα. Μολονότι η εκδοχή αυτή δεν είναι τόσο πειστική, εν τούτοις δεν μπορεί να παραγνωρισθεί η προσωπική συμμετοχή του στην όλη διαδικασία πραγμάτωσης της αιχμαλωσίας του ιταλικού τάγματος.

Υπάρχει, τέλος, και μία ακόμη εκδοχή σύμφωνα με την οποία η παράδοση του Ιταλικού τάγματος έγινε στον Αν/θγό Ν. Παπαγιαννόπουλο, ο οποίος μάλιστα δέχτηκε στα χέρια του το πιστόλι του Ιταλού Ταγματάρχη, για να το παραδώσει αργότερα στον γιο του, Νικόλαο, ο οποίος είχε την ευγένεια να μας επιτρέψει να το φωτογραφίσουμε για την εργασία μας αυτή.

Πάντως, η ιστορία αυτή περί της πατρότητας της παράδοσης του Ιταλικού τάγματος από τον Διοικητή Ταγματάρχη θυμίζει την γνωστή πνευματώδη ρήση: « Η Νίκη έχει πολλούς πατέρες, η ήττα είναι ορφανή».

Την νύχτα οδηγούνται οι αιχμάλωτοι Ιταλοί στη Σιάτιστα, όπου τακτοποιούνται για διανυκτέρευση, οι στρατιώτες στο κτίριο που στεγάζονταν παλαιά η Δημοτική Βιβλιοθήκη (δίπλα στον Άγιο Δημήτρη) και οι αξιωματικοί σε αίθουσα του Τραμπάντζειου Γυμνασίου.

Απολογισμός της μάχης στο Φαρδύκαμπο:

Απώλειες

	Έλληνες	Ιταλοί
Νεκροί	3	10
Τραυματίες	15	55
Αιχμάλωτοι		603

Πίνακας 1 - Απολογισμός της μάχης στο Φαρδύκαμπο - Απώλειες

Λάφυρα

Όπλα	600	Βλήματα	300
Πιστόλια	30	Αυτοκίνητα	3
Ολμίσκοι	7	Μουλάρια	62
Οπλοπολυβόλα	40	Άλογα (κέλητες)	3
Πολυβόλα	12	Πυρομαχικά	άφθονα
Πυροβόλα	3 των 75 χιλ.		

*Πίνακας 2 - Απολογισμός της μάχης στο Φαρδύκαμπο - Λάφυρα***Τα Μετά Την Μάχη**

Η 7^η Μαρτίου ξημέρωσε στη Σιάτιστα βρίσκοντας τους κατοίκους της να είναι υπερήφανοι και ευτυχείς για τη μεγάλη επιτυχία εναντίον των κατακτητών Ιταλών, αλλά και με ένα αίσθημα ανησυχίας και φόβου για το τι πρόκειται να ακολουθήσει, καθώς οι φήμες που κυκλοφόρησαν έφερναν την Ιταλική μεραρχία Penarolo να ξεκινά από την Θεσσαλία, κατευθυνόμενη προς την Δυτική Μακεδονία, για την επιβολή αντιποίνων και την απελευθέρωση των αιχμαλωτισμένων Ιταλών στις δύο μάχες που προηγήθηκαν (ενέδρα στη Βίγλα και μάχη στον Φαρδύκαμπο).

Όμως οι αιχμαλωτισθέντες Ιταλοί είχαν ήδη ξεκινήσει από την Σιάτιστα και κατευθύνονταν προς τον Πεντάλοφο (Ζιουπάνι), όπου και έφθασαν το απόγευμα της ίδιας ημέρας με την συνοδεία ικανής δύναμης ανταρτών. Η λαϊκή μούσα συνδύασε το αποτέλεσμα των μαχών που προηγήθηκαν με τον τόπο τελικού προορισμού των αιχμαλώτων, ψάλλοντας τους παρακάτω στίχους : «κι οι εξακόσιοι τρεις πιαστήκαν παρευθύς και σύρε στο Ζουπάνι να τους δείς».

Η Τύχη Των Αιχμαλώτων Ιταλών

Οι Ιταλοί αιχμάλωτοι, αξιωματικοί και στρατιώτες, δεν παρέμειναν πολλές ημέρες στον Πεντάλοφο γιατί οι πληροφορίες έφερναν την ιταλική μεραρχία Penarolo να κατευθύνεται πάνοπλη προς την περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας. Για λόγους, λοιπόν, ασφαλείας όλοι οι αιχμάλωτοι οδηγήθηκαν στην περιοχή της Σαμαρίνας όπου και εγκαταστάθηκαν μόνιμως σε συνθήκες κάθε άλλο παρά ευχάριστες ή έστω ικανοποιητικές.

Ο δημοσιογράφος Σταύρος Θεοδοσιάδης που έγραψε ένα πολύ αξιόλογο βιβλίο με τίτλο «Η Πίνδος ομιλεί - Η Εθνική Αντίσταση (41-44)» ,γράφει σχετικά με την κατάσταση των αιχμαλώτων Ιταλών: «Τους ε γνώρισα και δια τρίτην φοράν εγώ εις Σαμαρίναν με τον Μητροπολίτην Ιωακείμ ως αιχμαλώτους, ζώντας μίαν αθλίαν ζωήν. Ρακένδυτοι οι πλείστοι στρατιώται, καλοντυμένοι οι αξιωματικοί των, ζούσαν με τα ολίγα τρόφιμα που τους εχορηγούσεν η επιμελητεία του ΕΑΜ και με την ελεημοσύνην των Σαμαριναίων. Φυτοζωούσαν εν όλη τη κυριολεξία. Εγύριζαν

ελεύθεροι ως αγέλη ζώων στα δάση και ενέμοντο χόρτα, βατράχους, σαύρες, χελώνες. Αρκετοί απ' αυτούς, όσοι ήσαν γεωργοί, εστάλησαν εις διάφορα χωριά όπου καλλιεργούσαν τας αμπέλους και τα χωράφια, τρεφόμενοι από τους ιδιοκτήτας. Επιμόνως προσπαθήσαμε να μάθουμε από τους αξιωματικούς των, ιδία από τον Ταγματάρχη των, γιατί παραδόθηκαν, ένα τάγμα ολόκληρων και πάνοπλοι αυτοί, σε μερικούς αντάρτες και δεκαρχίες άτακτων στη μάχη του Φαρδύκαμπου; Δεν θέλησαν να μας πούν πολλά πράγματα, σχεδόν τίποτα το σαφές δεν μας είπαν για το ιστορικό αυτό ατύχημα, αν είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί ατύχημα η εθνική αυτή ντροπή. Από την συνέντευξίν μας αντελήφθημεν τα εξής: Οι περισσότεροι δεν είχαν καμίαν διάθεσιν να ριψοκινδυνεύσουν, ριπτόμενοι σε μία μάχη με ανθρώπους, τους Σιατιστείς, οι οποίοι αντιθέτως παρ' όσα τους είχαν είπη οι Ρουμάνο-Βλάχοι Λεγεωνάριοι, ξεπρόβαλαν από τα ακραία σπίτια των και τα στενοσόκακα της Κάτω Σιάτιστας ως άγριες μέλισσες οι οποίες αντελήφθησαν κίνδυνων της κυψέλης των. Έπειτα βλέποντες πανταχού εις τα πέριξ πυράς την νύκτα και οχλοβοές, εσημάτισαν την πεποίθησιν ότι είναι πανταχόθεν κυκλωμένοι από μεγάλες δυνάμεις. Τρίτος λόγος υπήρξεν η πείνα και η δίψα, διότι τα τρόφιμά των είχαν εξαντληθεί, νερό δεν μπορούσαν να πάρουν από τον Αλιάκμονα διότι εβάλλοντο και από την αντίπεραν όχθην του ποταμού. Τέταρτος λόγος έρχεται η δυσαρμονία σχέσεων μεταξύ στρατιωτών και αξιωματικών. Οι «φασίσται» μόνον επροθυμοποιούντο για την επίθεσιν. Όσοι δεν ήσαν «φασίστα», δεν είχαν καμίαν όρεξιν να σπαραχθούν από τις «άγριες μέλισσες» της Σιατίστης που τις είδαν οπλισμένες με αξίνες και άλλα σκαφτικά εργαλεία, τα δικάλια, μετα οποία σκάβουν τα αμπέλια».

θα μπορούσαμε, τέλος, να προσθέσουμε και έναν ακόμα λόγον που συνέβαλε στην σοβαρή πτώση του ηθικού των Ιταλών στρατιωτών, καθώς στις μεγάλες μάχες που προηγήθηκαν (Στάλινγκραντ και Ελ Αλαμείν) οι Ιταλοί είχαν χιλιάδες απώλειες, νεκρούς και αιχμαλώτους, ενώ στο μεταξύ επεκρέματο ο άμεσος κίνδυνος της απόβασης των Άγγλο - Αμερικανών στις ακτές της Σικελίας, που θα οδηγούσε νομοτελειακά στην υποδούλωση της χώρας τους.

Για όλους αυτούς τους λόγους, οι Ιταλοί στρατιώτες που πολέμησαν στην ενέδρα της Βίγλας και στην μάχη του Φαρδύκαμπου δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τις άτακτες, πλην όμως παθιασμένες ελληνικές αντάρτικες δυνάμεις.

*Ο ρόλος του ιταλομαθούς καθηγητού Αγ. Τσομπανάκη
(Στις μέρες που ακολούθησαν τη μάχη του Φαρδύκαμπου)*

Ο Αγαπητός Τσομπανάκης, φιλόλογος καθηγητής και Δωδεκανήσιος την καταγωγήν, την επίμαχη περίοδο της μάχης του Φαρδύκαμπου βρέθηκε αποσπασμένος στο Γυμνάσιο της Σιάτιστας, από τον Οκτώβριο του 1941.

Τα Δωδεκάνησα, από πολλών ετών, βρίσκονταν υπό την κατοχή των Ιταλών και στις 26 Απριλίου του 1925 στην Συμφωνία του Λονδίνου μεταξύ των κρατών της Τριπλής Συνεννόησης (Αγγλία – Γαλλία – Ρωσία) αφ' ενός και της Ιταλίας αφ' ετέρου, αποδίδεται και επισήμως στην Ιταλία η πλήρης κυριότητα των Δωδεκανήσων.

Έχοντας, κατόπιν των ανωτέρω, την ιταλικήν υπηκοότητα και όντας άριστος γνώστης της γλώσσας, αφού μάλιστα είχε μετεκπαιδευθεί στην Πίζα επί διετία αποκτώντας και τον τίτλο του διδάκτορος, ο Αγαπητός Τσομπανάκης απεδείχθη πολύ χρήσιμος σε όλες τις συνομιλίες και διαπραγματεύσεις με τους Ιταλούς αιχμαλώτους.

Χαρακτηριστική είναι η στιχομυθία ανάμεσα στον διοικητή του αιχμαλωτισθέντος τάγματος Perroni Pasconelli και του Επιτελάρχη της ιταλικής μεραρχίας (Penarolo) που είχε έδρα τη Λάρισα:

«Στην άλλη άκρη του σύρματος, μετά το "Pronto, chi parla?" («Εμπρός, ποιος μιλά;»), δεν βρισκόταν ο Στρατηγός αλλά ο Επιτελάρχης της μεραρχίας ο οποίος απορημένος ακούει τον Ταγματάρχη να δίνει το όνομά του και να αναφέρει ότι του τηλεφωνεί από τη Σιάτιστα. «Καλά και πώς βρέθηκες εκεί;», τον ρωτάει έκπληκτος ο Επιτελάρχης. Ο Ταγματάρχης διστακτικά και αμήχανα απαντά: "Sono con loro" («Βρίσκομαι μαζί τους»). "Con chi con loro?" («Με ποιους είσαι μαζί;»), επιμένει ο Επιτελάρχης. Ο Ταγματάρχης είναι παραζαλισμένος, δεν ξέρει τι να απαντήσει, με κοιτάζει με αμηχανία. Του λέω να πει «με τους αντάρτες» και το λέει. Η απορία αυτή τη φορά έρχεται από τη μεριά του Επιτελάρχη που τον ρωτά: "Sotto quali condizioni stai con loro?" («κάτω από ποιες συνθήκες βρίσκεσαι μαζί τους;»). Νέα αμηχανία του Ταγματάρχη και αγωνία για την απάντησή του. Τον συμβούλευσα τότε να πει ότι είναι αιχμάλωτός τους και με δυσκολία το λέει. Πέρασαν λίγα δευτερόλεπτα παγερής σιωπής, ώσπου έφθασε από την άλλη άκρη του σύρματος η σκληρή ερώτηση: «Και τώρα τι θέλετε από μένα;». Ο Ταγματάρχης παρέλυσε και δεν μπορούσε να αρθρώσει λέξη. Τότε του είπα να του διαβιβάσει τα δύο αιτήματα των ανταρτών. Στο ένα αίτημα, να μην ξανά βομβαρδισθεί η Σιάτιστα αλλιώς θα ακολουθήσουν σοβαρά αντίποινα κατά των αιχμαλώτων, ο Επιτελάρχης στο ίδιο παγερό ύφος απάντησε "Ognuno faccia il conto suo" («Ο καθένας ας κάνει τον λογαριασμό του») και στο δεύτερο αίτημα, που αφορούσε ανταλλαγή τ αλλαγή αιχμαλώτων με κρατούμενους κουμουνιστές στις φυλακές, η απάντησή του ήταν: "Questi sono problemi che riguardano gli strati superiori" («Αυτά είναι προβλήματα που πρέπει να απασχολήσουν ανώτερα κλιμάκια»).

Στο μεταξύ, οι διαβουλεύσεις μεταξύ των επικεφαλής ανταρτών, συνεχίζονταν σε πολύ έντονο τόνο μέσα σε μια αίθουσα του Γυμνασίου. Έξω απ' αυτή την αίθουσα περίμεναν υπομονετικά οι Ιταλοί αξιωματικοί με τον Διοικητή τους. Επειδή στην αίθουσα γινότανε μεγάλη φασαρία και οι φωνές ακούγονταν ως έξω, ο Τσομπανάκης στεναχωρημένος για την εικόνα που δίνονταν στους βαθμοφόρους Ιταλούς αιχμαλώτους πήρε το θάρρος και χτύπησε την πόρτα και στη συνέχεια μπήκε στην αίθουσα όπου «συνεδρίαζε» η Επιτροπή των ανταρτών και τους λέει: «Σύντροφοι, με συγχωρείται που σας διακόπτω, αλλά θέλω να σας πω ότι η συζήτησή σας ακούγεται καθαρά ως έξω και είναι πιθανόν κάποιος από τους Ιταλούς αξιωματικούς να γνωρίζει Ελληνικά». «Η απάντηση που πήρα», λέει ο Τσομπανάκης, «ήταν σκληρή και λακωνική: Κάν δουλειά σου, δάσκαλε, και μου έκλεισε την πόρτα. Αυτό, πάντως, έκαμα κι εγώ, φεύγοντας τις επόμενες μέρες από τη Σιάτιστα (όπως και η

πλειονότητα των κατοίκων της) και ακολούθησα το γνωστό δρομολόγιο της προσφυγιάς (Εράτυρα – Βλάστη – Πτολεμαΐδα - Κοζάνη – Θεσσαλονίκη)».

Ο καθηγητής Αγ. Τσομπανάκης αργότερα διετέλεσε και Πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών.

«Πήραν τα μυαλά τους αέρα;»

Μετά την μεγάλη επιτυχία των ανταρτών στην ενέδρα της Βίγλας και στη μάχη του Φαρδύκαμπου, στο μυαλό μερικών από τους πρωτεργάτες πέρασε η ιδέα να αντιμετωπίσουν τώρα την Ιταλική μεραρχία Penarolo που κατευθύνονταν προς την περιοχή μας, αφού προηγουμένως κατέστρεψε ολοσχερώς την κωμόπολη των Σερβίων, επειδή οι αντάρτες της περιοχής είχαν το «θράσος» να αντιμετωπίσουν, χωρίς βέβαια επιτυχία, τους Ιταλούς στα στενά της Πόρτας.

Επέλεξαν ως κατάλληλη τοποθεσία την στενωπό μεταξύ των υψωμάτων Βέλια και Μπούρινου (Μπουγάζι) που πραγματικά προσφέρονταν για ανάπτυξη ενέδρας και ανέθεσαν την αρχηγία του τολμηρού αυτού εγχειρήματος στον Ταγματάρχη Μάντζιο.

Ο τελευταίος επισκέφθηκε την περιοχή για αναγνώριση και έχοντας πληροφορίες για την Ιταλική δύναμη που κατευθύνονταν προς Κοζάνη - Σιάτιστα, έκρινε ότι δεν ήταν δυνατή η αντιμετώπιση ολόκληρης μεραρχίας με την δύναμη και τα μέσα που διέθεταν οι αντάρτες, αποποιήθηκε την αποστολή που του ανέθεσαν και κατέφυγε στην Κοζάνη. (Λίγες μέρες αργότερα, ο Ταγ/ρχης Μάντζιος εκτελέστηκε από τους αντάρτες ως προδότης).

Έτσι δεν πραγματοποιήθηκε το εξαιρετικά φιλόδοξο αυτό σχέδιο, που εκ των υστέρων φάνηκε πως δεν ήταν πραγματοποιήσιμο και το οποίο πιθανότατα θα κατέληγε σε οριστική καταστροφή της Σιάτιστας. Αυτό γιατί την φορά αυτήν οι Ιταλοί ήταν πολύ καλά προετοιμασμένοι. Ενώ ο κύριος όγκος των Ιταλικών δυνάμεων ακολουθούσε το γνωστό δρομολόγιο Κοζάνη - Ξηρολίμνη - Μπουγάζι - Σιάτιστα, δύο άλλα τμήματα, δυνάμει ενισχυμένου λόχου το καθένα, ακολουθούσαν, το ένα το δρομολόγιο Ξηρολίμνη – Σκήτη – Γαλατινή - Σιάτιστα – Μπάρα και το άλλο το δρομολόγιο Κοζάνη - Αιανή - Παλαιόκαστρο – Μπάρα. Έτσι οι δυνάμεις των ανταρτών δεν θα είχαν καμιά τύχη αυτή τη φορά και η Σιάτιστα γλύτωσε έτσι από σίγουρη καταστροφή.

Στο μεταξύ οι Ιταλοί στρατιώτες της μεραρχίας Penarolo, αφού κατέκαυσαν τα Σέρβια σε αντίποινα της αντίστασης που προέβαλαν οι αντάρτες της περιοχής, συνέχισαν την πορεία τους, έφθασαν στην Κοζάνη και ακολούθως πέρασαν από την Σιάτιστα χωρίς να την πειράξουν, γιατί νοιαζότανε για την τύχη των αιχμαλώτων συμπατριωτών τους. Ακολούθως, προχώρησαν προς τη Νεάπολη, δίνοντας μικρομάχες με τους υποχωρούντες αντάρτες και κατόπιν κατευθύνθηκαν στα Γρεβενά από όπου, αφού παρέλαβαν το υπόλοιπο της Ιταλικής φρουράς - αλλά και τους Ρουμανόβλαχους «συμμάχους τους» - επανάκαμψαν στη βάση τους, τη Λάρισα.

Από τότε κι ύστερα ένα μεγάλο τμήμα της Δ. Μακεδονίας απέκτησε την ελευθερία του και ζούσε χωρίς την άμεση πίεση των κατακτητών.

Το Πιστόλι Του Ιταλού Ταγματάρχη

Ο Υψηλάντης αναφέρει στο βιβλίο του «Στα φτερά του οράματος» ότι αυτός πήρε το πιστόλι από τον Διοικητή του Ιταλικού τάγματος και αργότερα, όταν απέκτησε ένα γερμανικό «παραμπέλουμ», το έδωσε σε κάποιον άλλον που δεν τον ονομάζει.

Ο Μήτσος Ζυγούρας (Παλαιολόγος) αναφέρει ότι το πιστόλι άφησε να το πάρει ο Μαυρίδης Γεώργιος, υπεύθυνος για τη φρούρηση του Ιταλού Ταγματάρχη, ενώ ο ίδιος κράτησε τον χαρτοφύλακα με τους χάρτες και την εξάρτυση του Ταγματάρχη.

Τελικά το πιστόλι, αλλάζοντας πιθανόν και άλλους προσωρινούς ιδιοκτήτες, βρέθηκε στα χέρια του Ανθ/γού Παπαγιαννόπουλου Μ. και σήμερα βρίσκεται στην κατοχή του γιου του, Παπαγιαννόπουλου Ν., Υπ/γου ΕΑ, γναθοχειρουργού και νυν αντιδημάρχου στο Δήμο Θεσσαλονίκης.

Εικόνα 8 - Το πιστόλι του ιταλού Ταγματάρχη με τη θήκη.

Μια Σοβαρή Παράλειψη

Όταν καταλάγιασε η θύελλα του εμφυλίου πολέμου, ο Αρχηγός του ΓΕΣ Δρομάζος Β., ύστερα από προφανή εισήγηση του Ταγ/ρχου Κοντονάση Ιω., έκαμε την ακόλουθη πρόταση:

«Τους κάτωθι αξιωματικούς που πήραν μέρος στη μάχη του Φαρδύκαμπου στις 3-7 Μαρτίου 1943:

Εφ. Ανθ/γόν Πεζικού Ατζάρην Ιω.

Εφ. Ανθ/γόν	Ευαγγελόπουλον Ν.
Εφ. Λ/γόν	Δαφνήν Αθ.
Εφ. Υπ/γόν	Καλογερόπουλον Χρ.
Εφ. Ανθ/στην	Μπίρδαν θ.
Εφ. Ανθ / γόν	Παπαδόπουλον Β.
Εφ. Ανθ / γόν	Παπαγιαννόπουλον Μ.
Εφ. Ταγ / χην	Πόρτην Μιλτ.
Εφ. Υπ /γόν	Πόρτην Στ.
Εφ. Ανθ/ γόν	Σιδηρόπουλον θ.
Εφ. Υπ/γόν	Τσουρέλαν Κ.

προτείνω δια πολεμικών Σταυρόν Γ΄ Τάξεως διότι διεκρίθησαν εις τον αγώνα κατά των κατακτητών και ειδικώτερον κατά τας μάχας Σιατίστης καθ' ας επετεύχθη, κατόπιν σκληρού αγώνος, η αιχμαλωσία ολοκλήρου Ιταλικού τάγματος μετά των πυροβόλων του. Επεδείξαντο αρίστην διοικητικήν και μαχητικήν ικανότητα, υπέροχον πνεύμα αυτοθυσίας και αγωνιζόμενοι με άφθαστων ηρωισμών προσήνεγκαν εις τον εχθρών σοβαρωτάτας απωλείας και τελικώς επέτυχον την ολοσχερή καταστροφήν του, συντελούν τες ούτω εις την δημιουργίαν της ωραιότερης εθνικής ελληνικής εποποιίας και τά την διάρκεια της κατοχής».

Όμως παραλείπονται, σκοπίμως προφανώς, τα ονόματα πολλών ακόμα εφέδρων αξιωματικών, οι πλείστοι των οποίων έπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο στις σκληρές συγκρούσεις με τους Ιταλούς και ήταν οι κύριοι συντελεστές της μεγάλης τελικής νίκης. Μόνο στη Σιάτιστα υπήρχε ένας σημαντικός αριθμός αξιωματικών (γύρω στους 15) εκ των οποίων οι 5-6 είχαν άμεσο συμμετοχή στις δύσκολες πολεμικές συγκρούσεις με τους Ιταλούς, ενώ άλλοι 10 είχαν συγκροτήσει την λεγόμενη επιτροπή αγώνος που προσέφερε ποικίλες και σημαντικές υπηρεσίες στα μαχόμενα τμήματα εναντίον των Ιταλών κατακτητών. Εκτός βέβαια από τους Σιατιστινούς, υπήρχαν αρκετοί και σημαντικοί άλλοι αξιωματικοί, οι οποίοι προέρχονταν τόσο από την περιοχή των Βεντζίων (Δ. Ζυγούρας - Παλαιολόγος) , όσο και από την περιοχή των χωριών των Γρεβενών (Β. Γκανάτσιος - Χείμαρρος, Ν. Θεοχαρόπουλος - Σκοτίδας, Δ. Κυρατζόπουλος - Φωτεινός και άλλοι).

Δυστυχώς, η πρόταση απονομής πολεμικού Σταυρού Γ΄ Τάξεως αφορούσε, σχεδόν αποκλειστικά, τους αξιωματικούς μιας μόνο συγκεκριμένης περιοχής (Βόϊον) και επίσης μιας μόνο συγκεκριμένης πολιτικής τοποθέτησης.

Θα πρέπει, έστω και καθυστερημένα , να βρεθεί κάποιος τρόπος να αποδοθεί αυτή η τιμητική διάκριση και στους υπόλοιπους αξιωματικούς που έλαβαν μέρος στη μεγάλη αυτή επιτυχία της Εθνικής Αντίστασης εναντίον των κατακτητών Ιταλών.

Η Μάχη Του Φαρδύκαμπου Στη Βουλή Των Ελλήνων

Τον Ιούλιο του 1946, ο βουλευτής της περιοχής Γρεβενών Α. Λαδάς, έφερε σε γνώση του κοινοβουλίου το μεγάλο αντιστασιακό επίτευγμα της αιχμαλωσίας του ιταλικού τάγματος στον Φαρδύκαμπο της Σιάτιστας από τους αντάρτες της Δυτικής Μακεδονίας, καθώς επίσης την προηγηθείσα ενέδρα της φάλαγγας των 10 ιταλικών αυτοκινήτων στη Βίγλα Σιάτιστας, με το ίδιο επιτυχές αποτέλεσμα.

Δυστυχώς, η όλη ομιλία του είχε μια μεροληπτική χροιά εξυμνώντας το έργο των αξ/κών Κοντονάση Ιω., Πόρτη, Μπουλογιάννη κ.ά και αγνοώντας παντελώς και αδίκως τους Αξ/κούς που προέρχονταν από διαφορετικές περιοχές εκείνης του Βοΐου και ανήκαν, οι περισσότεροι, σε άλλη πολιτική παράταξη ενώ εξ άλλου είχαν και την πλέον ενεργό συμμετοχή στο συνολικό νικηφόρο εγχείρημα.

Το ακροατήριο πάντως των βουλευτών, εντυπωσιάστηκε από την μεγάλη επιτυχία των Ελλήνων ανταρτών επί των Ιταλών κατακτητών και ζήτησαν το γεγονός αυτό να λάβει ευρύτερη δημοσιότητα τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο εξωτερικό.

Το Ιστορικό Της Ανέγερσης Του Μνημείου Του Φαρδύκαμπου

Το Μνημείο του Φαρδύκαμπου ανεγέρθηκε για πρώτη φορά από τον Δήμο Σιατίστης το έτος 1964, στη διακλάδωση Γρεβενών, πλησίον της τοποθεσίας όπου έγινε η ιστορική μάχη και στη μαρμάρινη πλάκα γράφτηκαν τα εξής :

«Λεοντόθυμος ιαχή και χείρες μάλλον παρά όπλα Σιατιστέων και κατοίκων κοινοτήτων επαρχίας, ηχμαλώτισαν ενταύθα πλήρες τάγμα Ιταλών κατακτητών μετά πυροβολαρχίας την 5-3-1943».

Τα αποκαλυπτήρια του Μνημείου έγιναν στις 4-11-1964, ημερομηνία που γιορτάζονταν στη Σιάτιστα η 52^η επέτειος της οριστικής απαλλαγής της πόλεως από τον τουρκικό ζυγό: οι Τούρκοι ηττήθηκαν οριστικά από τα ελληνικά στρατεύματα συνεπικουρούμενα και από τους κατοίκους της Σιάτιστας. Τα αποκαλυπτήρια του Μνημείου έγιναν από τον τότε Υπουργό Β. Ελλάδος, Ταλιαδούρη Κων/τίνο, και για το ιστορικό της μάχης μίλησε ο Δήμαρχος, Στρακαλής Μιλτιάδης.

Το έτος 1972 η πρώτη πλάκα αντικαταστάθηκε από άλλη στην οποία γράφτηκαν τα παρακάτω:

«Εις τους αγωνισθέντας και πρωϊκώς πεσόντας υπέρ Πατρίδος μαχητάς της Εθνικής Αντιστάσε ως κατά την μάχην εν Φαρδυκάμπω Σιατίστης εναντίον των στρατευμάτων κατοχής εν έτει 1943».

Εικόνα 9 – Το μνημείο του Φαρδύκαμπου

Στις 4-8-1979 άγνωστοι κατέστρεψαν την μαρμάρινη επένδυση και στις 5-3-1982, άγνωστοι πάλι, κατέστρεψαν το υπόλοιπο του μνημείου. Στις 9-5-1983 η ΠΕΑΕΑ (Πανελλήνια Ένωση Αγωνιστών Εθνικής Αντίστασης) τοποθέτησε μαρμάρινη πλάκα στην περιοχή «Αγά Τσουσμέ», που είναι κοντά στη διακλάδωση Γρεβενών, με την επιγραφή:

«Τιμή στους αγωνιστές του ΕΑΜ - ΕΛΑΣ της μάχης του Φαρδύκαμπου».

Στις 21-2-1989 ο Δήμος της Σιάτιστας προκήρυξε πανελλήνιο διαγωνισμό μεταξύ Ελλήνων καλλιτεχνών, για την φιλοτέχνηση, κατασκευή και τοποθέτηση Μνημείου αφιερωμένου στη μάχη του Φαρδύκαμπου το 1943. Το Μνημείο τοποθετήθηκε το 1992 στην περιοχή «Αγά Τσουσμέ», όπου βρίσκεται και σήμερα. Το κόστος του ανήλθε στο ύψος των 4.000.000 δραχμών. Τα αποκαλυπτήρια του επιβλητικού αυτού μνημείου έγιναν στις 27 Απριλίου 1992 από τον τότε Δήμαρχο της Σιάτιστας, Γιάννη Νάκο, με την ευκαιρία της 49ης επετείου της ιστορικής μάχης Βίγλας - Φαρδουκάμπου.

Κρίσεις και Απόψεις

«Η ιστορική σημασία αυτής της μάχης ξεπερνάει τα τοπικά πλαίσια της περιοχής. Με τη βοήθεια ολόκληρου του πληθυσμού, εκατοντάδες ένοπλοι αγωνιστές προσέτρεχαν από όλες τις κατευθύνσεις για να ενισχύσουν την άμυνα της Σιάτιστας και να αποτρέψουν το τάγμα των Ιταλών να εισβάλει σ' αυτήν και να την καταστρέψει».

Βάσος Γεώργιος (ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ 1940-45)

«Το καταπληκτικόν, από καθαρώς στρατιωτικής απόψεως, αυτό γεγονός έσωσε πρωτίστως τη Σιάτιστα από βεβαία καταστροφή, αναπτέρωσε έτι περισσότερο το εθνικό και πατριωτικό φρόνημα του πληθυσμού ολοκλήρου της Βόρειας Ελλάδας και εξύψωσε την ιδέα της Εθνικής Αντιστάσεως εις αφάνταστων βαθμών, απετέλεσε δε ακόμη, η πολεμική αυτή ενέργεια, πολύ αξιόλογη συμβολή στον εν γένει Συμμαχικόν αγώνα».

Χαράλαμπος Φ. Καλλινικίδης (ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ)

«Στη Σιάτιστα κορυφώνεται η παλλαϊκή κινητοποίηση. Οι οργανώσεις κάλεσαν σε συναγερμό όλον τον λαό. Στην κινητοποίηση αυτή πήρε μέρος όλος ο πληθυσμός και όλοι οι παράγοντες της Σιάτιστας.

Στην πρώτη γραμμή της μάχης εμφανίζονται γυναίκες, ηλικιωμένοι άνδρες και παιδιά με τσεκούρια, ρόπαλα, μαχαίρια, χειροβομβίδες, αποφασισμένοι να μην αφήσουν τον εχθρό να πατήσει την πόλη.

Όλος αυτός ο λαϊκός χείμαρρος, ένοπλοι και άοπλοι, κάποια στιγμή ξεσπούν σε ορμητική αντεπίθεση με όλα τα μέσα που διαθέτουν, με αποτέλεσμα να ανακόψουν την προέλαση των Ιταλών, να τους καθηλώσουν και τελικά να τους τρέψουν σε φυγή».

Δρόσος Ζαχαρίας (ΦΑΡΔΥΚΑΜΠΟΣ)

«Η επιτυχία της αιχμαλωσίας ολοκλήρου του Ιταλικού τάγματος Γρεβενών στο Φαρδύκαμπο, οφείλεται, κατά κύριο λόγο, στην καθολική συμμετοχή των κατοίκων της Σιάτιστας που αγωνίστηκαν «υπέρ βωμών και εστιών», ανεξάρτητα από την ιδεολογική τους τοποθέτηση, και στην από κοινού αποφασιστική συνδρομή των λοιπών αντιστασιακών οργανώσεων και εθελοντών Ελλήνων πατριωτών, «Εθνικιστών» και «Εαμιτών», των επαρχιών Βοΐου και Γρεβενών».

Χρήστος Βήτος, Υπ/γος Ε.Α. (ΤΑ ΓΡΕΒΕΝΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΚΑΙ ΣΤΟ ΑΝΤΑΡΤΙΚΟ)

«Χάρις εις τον ηρωισμόν των Σιατιστέων επετεύχθη το μοναδικόν εις την ιστορίαν της εν Ελλάδι κατοχής επίτευγμα να συλληφθεί, εν τάγμα με θ' ολοκλήρου του οπλισμού του, αιχμάλωτων.

Αρκούντως συνέβαλον τόσον εις την τονωσιν του ηθικού των μαχομένων εις την πρώτην γραμμήν Σιατιστέων αι εκ της Επαρχίας αφιχθείσαι ενισχύσεις όσον και εις την πρόκλησιν του δέους εις τον εχθρόν, όστις διεπίστωσεν ότι πανταχόθεν ήτο κυκλωμένος και δη εκ της κατευθύνσεως της περιοχής Βεντζίων, εις την οποίαν η κίνησις εγένετο άνευ οιασδήποτε προφυλάξεως.

Κατά την κρίσιμων διά την Σιάτισταν ταύτην περίοδον, άπαντα τα τέκνα αυτής επετέλεσαν μετά πρωτοφανούς ηρωισμού και αυταπαρνήσεως το καθήκον των. Ο εις υπερέβαλε τον άλλον εις εθελουσιάν και ουδείς δύναται να ισχυρισθεί ότι το υπέρλαμπρων αυτό αποτέλεσμα υπήρξε καρπός ηγετικής ή άλλης τινός δράσεως ενός ατόμου».

Συρακαλής Μιλτιάδης - Δήμαρχος Σιατίστης (ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ)

«Τα εκπληκτικά αποτελέσματα της ιστορικής μάχης Φαρδυκάμπου Σιατίστης, ήταν αναμφισβήτητα η συνισταμένη της κοινής αγωνιστικής προσπάθειας όλων των αντιστασιακών δυνάμεων (στελεχών και μαχητών) με μεγαλύτερη και καθοριστική συμβολή εκείνη της Σιατίστης.

Η τόλμη, η μαχητικότητα και ο ηρωισμός των αντιστασιακών Σιατιστινών τμημάτων στα υψώματα Τσιούκας και Ράχης Συκιάς, ανάγκασαν με την γενναιότητά τους δύο ιταλικούς λόχους που κινούνταν με σκοπό να εισβάλουν στη Σιάτιστα, να αναδιπλωθούν και να επιστρέψουν στη βάση τους στο Φαρδύκαμπο».

Νικόλαος Κ. Δεληγιάννης, Υπ/γος Ε.Α. (ΜΑΧΗ ΦΑΡΔΥΚΑΜΠΟΥ)

«Οι Σιατιστινοί είχαν έγκαιρα καταλάβει επίκαιρες θέσεις στα υψώματα και περίμεναν τον εχθρό. Ακολούθησε πολύ σκληρή μάχη και ο εχθρός χάρις στον ηρωισμό των μαχητών της Σιάτιστας, που είχε επικεφαλής τους: Υψηλάντη, Κατσόγιαννο, Καραϊσκάκη, Μπαρμπαλιά, Μπέντα, Δηλαβέρη, Βενετσανόπουλο και άλλους, αποκρούστηκε με βαριές απώλειες. Όλη η Σιάτιστα βρίσκεται επί ποδός πολέμου στο πλευρό των πολεμιστών, τους ενθαρρύνει, τους βοηθάει. Πρόκειται για καθαρά παλλαϊκό πόλεμο υπέρ βωμών και εστιών.

Ήταν ένας πόλεμος όχι μόνον των ανταρτών αλλά ολόκληρου του λαού, ήταν ένας παλλαϊκός πόλεμος στον οποίο είχαν κινητοποιηθεί όλοι οι Σιατιστινοί, ολόκληρος ο πληθυσμός της υπαίθρου των Γρεβενών, όλοι οι κάτοικοι του Βοΐου, των Βεντζιών και των γύρω από τη Σιάτιστα χωριών.

Η Σιάτιστα σήκωσε στις πλάτες της το μεγαλύτερο βάρος της μάχης».

Βασίλης Γκανάσιος - Χείμαρρος (ΕΝΑΣ ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ)

«Αξίζει πραγματικά κάθε έπαινος στα τμήματα και τους αξιωματικούς της Σιάτιστας που έδειξαν όχι μόνο ηρωισμό και καρτερία αλλά και αυτοθυσία.

Εξαιρετική ήταν η βοήθεια που έδωσε ο Ταγ/χης Κοντονάσης, σαν άμεσος βασικός συνεργάτης στη διεύθυνση και διεξαγωγή της μάχης με τις συμβουλές, τις γνώμες και τις ενέργειες.

Ο Φαρδύκαμπος αποτελεί την κορωνίδα της Εθνικής Αντίστασης, είναι η πιο κλασική και παραστατική εθνικολαϊκή ένοπλη εξέγερση για ανεξαρτησία, ελευθερία και δημοκρατία στη νεότερη ιστορία της Ελλάδας.

Η νίκη που επιτεύχθηκε στο Φαρδύκαμπο ήταν νίκη πανεθνική, παλλαϊκή, που μπροστά της επισκιάζεται και μένει πολύ πίσω ο Γοργοπόταμος που δεν ήταν τίποτε άλλο παρά ένα σαμποτάζ, ενώ ο Φαρδύκαμπος ήταν μάχη και νίκη εκ παρατάξεως, τριήμερη μάχη σε ανοιχτό πεδίο, με άνισους όρους και υπό δύσκολες συνθήκες για τους μαχητές, τους αξιωματικούς και για τη διοίκηση της μάχης, για τους ηγήτορες.

Το κύριο χαρακτηριστικό του Φαρδύκαμπου ήταν μια μάχη παλλαϊκή με την άμεση συμμετοχή του λαού».

Δ. Κυρατζόπουλος - Φωτεινός / Δ. Μακεδονία - Η ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

«Η μεγάλη νίκη στο Φαρδύκαμπο οφείλεται στη θέληση των ηρωικών κατοίκων της Σιατίστης να αμυνθούν για την ασφάλεια των σπιτικών των, της παρουσίας των και αυτών των οικογενειών των.

Πρόθυμοι και άκαμπτοι στην θεληματικότητα έθεσαν τους εαυτούς τους υπό τας διαταγές των εντοπίων αξιωματικών.

Όλοι αυτοί, αξιωματικοί και οπλίτες της Σιατίστης, ήσαν οι ηρωικοί πολεμιστάι της ΙΧ Μεραρχίας Κοζάνης κατά τον Ελληνοϊτα-λικό πόλεμο στην Αλβανία.

Αντιμετώπισαν τους επιτιθέμενους Ιταλούς με γενναιότητα και αυτοθυσία, με την πεποίθηση ότι προσφέρουν υψίστην υπηρεσίαν στην πατρίδα των γενικώτερα και γι'αυτό ενίκησαν».

Γ. Παπαθανασίου - Ταγ/χης Πεζικού (ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ ΤΗΣ ΛΕΥΤΕΡΙΑΣ)

«Η μάχη του Φαρδύκαμπου ήταν ένα οργίλο και ενθουσιώδες λαϊκό ξεσήκωμα, μια εθνική πατριωτική ανάταση του σκλαβωμένου λαού μας.

Είναι η πρώτη μάχη του εθνικοαπελευθερωτικού μας αγώνα, όχι μόνο για τα λαμπρά της αποτελέσματα και το χρόνο που έγινε, αλλά και για τις μορφές τακτικής στη διεξαγωγή της, μορφές λαϊκού (παλλαϊκού) πολέμου. Γι' αυτό και είχε μεγάλη απήχηση σ' όλη την Ελλάδα, αλλά τη διαλάλησαν και ξένοι ραδιοφωνικοί σταθμοί.

Το μεγάλο δίδαγμα από την ιστορική μάχη και περίλαμπρη νίκη του Φαρδύκαμπου είναι ότι ο λαός της Δυτ. Μακεδονίας αγωνίστηκε ενωμένος και με κινητήρια δύναμη το μίσος κατά των κατακτητών, τον αγνό πατριωτισμό και την αγάπη για τη λευτεριά. Και νίκησε».

Αλέξης Ρόσιος - Υψηλάντης (ΣΤΑ ΦΤΕΡΑ ΤΟΥ ΟΡΑΜΑΤΟΣ)

«Η ηρωική Σιάτιστα που δεν γεννά μόνον ήρωες αλλά και διαπρεπείς διανοούμενους έπρεπε πάση θυσία να σωθεί.

Ήτο πράγματι σκληρός και άνισος ο επακολουθήσας αγών, και εντούτοις η μικρά αυτή ελληνική δύναμις, άοπλος σχεδόν, άνευ ουδεμιάς ουδαμόθεν ηθικής ή υλικής βοήθειας και με μόνα εφόδια τον αγνών Εθνικών παλμών και το ψυχικό σθένος, αντιμετωπίζει επιτυχώς πανίσχυρων εχθρών τελείως εξοπλισμένων με βαρέα όπλα και ενισχυμένων με άφθονων πυροβολικών και αεροπορίαν.

Οι Έλληνες αμιλλώνται εις ηρωισμών, η ανδρεία και το υπέροχον πνεύμα της αυτοθυσίας των καταπλήσσουν και εξουθενώνουν τον εχθρών, ο οποίος μετά διήμερων σκληρών αγώνα και κατόπιν πολλών απωλειών του υποκύπτει και παραδίδεται».

Ιωάννης Κοντονάσης - Ταγ/ρχης ΠΔ

«Πρόκειται πραγματικά για μαζικό ξεσηκωμό. Υπάρχουν πάνω από 2000 οπλισμένοι άντρες και πολλοί άοπλοι, που εν τούτοις μπαίνουν στη μάχη όπως ο καθένας μπορεί: πετώντας πέτρες και βγάζοντας τρομερές πολεμικές κραυγές που εντυπωσιάζουν τον εχθρό. Και οι γυναίκες είναι παρούσες, πολυάριθμες. Πηγαionoέρχονται ανάμεσα στις διάφορες ομάδες των ανταρτών, κουβαλώντας πολεμοφόδια, νερό και ψωμί στους ώμους τους. Οι χωρικοί μοιάζουν να έχουν βγει από την ίδια τη γη που υπερασπίζονται. Στο φόρτε της μάχης, συρρέουν από τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα, και από τις πιο απομακρυσμένες περιοχές. Τα υψώματα γύρω από το Φαρδύκαμπο έχουν μαυρίσει από τον κόσμο. Παράξενη μάχη, πράγματι, και παράξενο θέαμα».

Andre Kedros (La Resistance Grecque)

«Υπάρχει στην ευρωπαϊκή ιστορία του 2^{ου} παγκοσμίου πολέμου ένα γεγονός όχι μόνο μοναδικό (και άκρως πρωτότυπο από πολεμική άποψη), αλλά και αφ' εαυτού πλήρες δόξης και καταξίωσης. Είναι η ιστορική αιχμαλωσία ενός πλήρους και βαρέως οπλισμένου ιταλικού τάγματος του στρατού κατοχής της Ελλάδας μέσα στο κατεχόμενο έδαφος της χώρας μας. Οι «κατέχοντες» αιχμαλωτίστηκαν από τους «κατεχομένους». Κι αυτό συνέβη τον Μάρτιο του 1943 στον ένδοξο Φαρδύκαμπο, κοντά στη Σιάτιστα.

Το ανεπανάληπτο αυτό γεγονός όχι μόνο δεν είναι γραμμένο στο Βιβλίο Γκίνες, αλλά η μεν Ευρωπαϊκή ιστορική μνήμη δεν το έχει καταγράψει, από δε την Ελληνική κινδυνεύει να απαλειφθεί!!!»

Δόσας Γεράσιμος - Ακροβολιστής (ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ»)

Μια Ατελέσφορη Προσπάθεια

Για να επιτύχω μια πιο εμπειριστατωμένη και πληρέστερη περιγραφή των μαχών στη Βίγλα και το Φαρδύκαμπο, έκαμα μια προσπάθεια να αντλήσω πληροφορίες και από την Ιταλική πλευρά.

Όμως, παρά τις προσπάθειές μου με έγγραφες αιτήσεις πρώτα στο Ιταλικό Προξενείο Θεσσαλονίκης και κατόπιν απ' ευθείας στη Δ/ση Ιστορίας του Γεν. Επιτελείου Στρατού στην Ρώμη, δεν έλαβα καμιά απάντηση.

Είναι πάντως εύλογη και κατανοητή η στάση των ιταλικών αρχών, καθώς δεν είναι ευχάριστο να αναμοχλεύουν ιστορίες που είναι, προφανώς, δυσάρεστες γι' αυτούς.

Το ίδιο απογοητευτικές απέβησαν και οι ενέργειές μου από γερμανικής πλευράς (Προξενείο Θεσσαλονίκης και Γεν. Στρ. Διοίκηση ΝΑ Ευρώπης). Το μόνο σχετικό δημοσίευμα που βρήκα, αναφέρονταν σε σχετική έκθεση δημοσιευμένη στο βιβλίο του Βάσου Μαθιόπουλου, «Η Ελληνική Αντίσταση (1941-1944) και οι Σύμμαχοι » : «Στην περιοχή της Γερμανικής Στρατιωτικής Διοικήσεως Θεσσαλονίκης - Αιγαίου από τον Δεκέμβριο του 1942 μέχρι τώρα (Απρίλιος 1943) σημειώθηκαν τριάντα επιθέσεις

ενόπλων μονάδων που διενήργησαν σαμποτάζ και επιδρομές για ανεφοδιασμό τους. Εξ άλλου οι επιθέσεις εναντίον Ιταλών οπλιτών, αλλά και ολόκληρων μονάδων, αυξάνονται καθημερινά. Κορωνίδα των επιθέσεων των παρτιζάνων απετέλεσε η επιδρομή στη Σιάτιστα του Νομού Κοζάνης, στις 4 Μαρτίου 1943, όπου συνελήφθη μια ολόκληρη ιταλική μονάδα, αποτελούμενη από πεντακόσιους άνδρες με το πυροβολικό που διέθετε. Οι επιθέσεις αυτές βοηθάνε τους ένοπλους συμμορίτες, κυρίως για να πλουτίζονται με όπλα και να ανεφοδιάζονται». (Οι Γερμανοί αρκετά ... ευγενείς και διακριτικοί ως προς το μέγεθος του όγκου των Ιταλών αιχμαλώτων).

Επίλογος

Το μεγαλύτερο επίτευγμα της Εθνικής Αντίστασης εναντίον των κατακτητών ήταν, χωρίς αμφιβολία, οι νικηφόρες μάχες των Ελλήνων ανταρτών στη Βίγλα και τον Φαρδύκαμπο.

Ήταν μεγάλες επιτυχίες που προήλθαν από τον παλλαϊκό ξεσηκωμό των κατοίκων όλης της περιοχής, ανεξαρτήτως πολιτικών τοποθετήσεων, κι αυτό το τελευταίο το παραδέχθηκαν όλοι οι πρωταγωνιστές σ' αυτές τις πολεμικές αναμετρήσεις με τους Ιταλούς κατακτητές.

Θα έπρεπε, λοιπόν, το κατόρθωμα αυτό να θεωρείται μακράν το σπουδαιότερο αντιστασιακό επίτευγμα, ακόμα πιο λαμπρό και από τον Γοργοπόταμο, και να γιορτάζεται η επέτειος του ετησίως, από όλους, με επισημότητα, στον τόπο που έλαβε χώραν αυτή η αξιοθαύμαστη νικηφόρα αναμέτρηση με τους κατακτητές Ιταλούς.

Δυστυχώς, όμως, το γνωστό σαράκι του διχασμού που οδήγησε στον εμφύλιο σπαραγμό, με τα ολέθρια αποτελέσματα που όλοι γνωρίζουμε καλά, έθεσε σε δεύτερη μοίρα το μεγάλο αυτό κατόρθωμα του εξεγερθέντος λαού της Δυτ. Μακεδονίας και έφθασε σε σημείο ο πολύς κόσμος να μή γνωρίζει τίποτα γι' αυτό σήμερα.

Ταπεινή φιλοδοξία αυτού του πονήματος είναι, οι μεν παλιοί να φέρουμε ξανά στη μνήμη μας εκείνες τις αξέχαστες ηρωικές μέρες, οι δε νέοι να αναλογισθούν ότι οι πατεράδες και παππούδες τους ήταν εκείνοι που πρόβαλαν τα στήθια τους στους κατακτητές Ιταλούς και κατόρθωσαν να διατηρήσουν την αγαπημένη μας Σιάτιστα αλώβητη και ελεύθερη.

Βιβλιογραφία

1. Andre Kedros: La Resistance Greque (Victoires populaires et outrances politiques)
2. Βάσος Γεώργιος "ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ"
3. Βήτος Χρήστος, Υπ /γος ΕΑ, "Τα Γρεβενά στην κατοχή και στο αντάρτικο"
4. Γκανάσιος Βασίλης - Χείμαρρος, "Ένας Δάσκαλος Καπετάνιος"
5. Γρηγοριάδης Φοίβος, "Το Αντάρτικο (ΕΛΑΣ - ΕΔΕΣ - ΕΑΜ)"
6. Δεληγιάννης Νικόλαος, "Μάχη Φαρδουκάμπου, 2-6 Μαρτίου 1943"
7. Δόσας Γεράσιμος - Ακροβολιστής, Εφημερίδα Αγγελιοφόρος"
8. Δρόσος Ζαχαρίας, "Φαρδύκαμπος"
9. Εταιρεία Μελετών Άνω, Η Βοΐου "δεκαετία 1940-50 στην Δυτική Μακεδονία"
10. Θεοδοσιάδης Σταύρος, "Η Πίνδος ομιλεί - Η Εθνική Αντίσταση (41-44)"
11. Καλλινικίδης Χαράλαμπος "ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ"
12. Κοντονάσης Ιωάννης, "Εφημερίδα Δυτική Μακεδονία - Επιστολές"
13. Κυρατζόπουλος Δημήτριος - Φωτεινός, "Δυτική Μακεδονία - Η ελεύθερη Ελλάδα της κατοχής"
14. Μαθιόπουλος Βάσος, "Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ"
15. Μάνιος Κίτσος, Η ιστορική μάχη του Φαρδύκαμπου
16. Μπίρκας Κώστας, Η εποποιία της εθνικής αντίστασης (1941-44)"
17. Μπόντας Γεώργιος, δημοσίευμα στην εφημερίδα "Πτολεμαίος"
18. Παπαθανασίου Ιωάννης, "Ανέκδοτο Ημερολόγιο"
19. Ρόσιος Αλέξης - Υψηλάντης, "Στα φτερά του οράματος"
20. Σιάσιος Δημήτριος, ομιλία στον εορτασμό της επετείου της μάχης Φαρδουκάμπου
21. Στρακαλής Μιλτιάδης, "Μάχη Βίγλας και Φαρδουκάμπου"
22. Συλλογική Εργασία Αγωνιστών, "ΣΤ' ΑΡΜΑΤΑ ΣΤ' ΑΡΜΑΤΑ"
23. Συντάκτες ομάδα συγγραφέων (δοκίμιο)Γ. Ζωίδης - Δ. Καΐλας – Δ. Μαμάτης – Φ. Αθανασίου - Γ. Ασούρας, "ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ 1940-45"
24. Τσιούκρας Μάρκος - Μπότσαρης, "ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΑ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ"

25. Τσομπανάκης Αγαπητός, "Σιάτιστα 1941-43 - Έρευνες για όπλα - ΦΑΡΔΥΚΑΜΠΟΣ"
26. Φυλακτός Δημήτρης, "ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ"

